

PRAWO PRYWATNE MIĘDZYNARODOWE

Zarys systemu

Maksymilian Pazdan
we współpracy z Krzysztofem Pacułą

DOSTĘP DO TESTÓW ONLINE

PRAWO PRYWATNE MIĘDZYNARODOWE

Zarys systemu

Maksymilian Pazdan
we współpracy z Krzysztofem Pacułą

DOSTĘP DO TESTÓW ONLINE

SERIA AKADEMICKA

Stan prawny na 1 lutego 2026 r.

Wydawczyni
Agata Jędrasik

Redaktorka prowadząca
Joanna Cybulska

Opracowanie redakcyjne
Anna Poptawska

Projekt okładek serii
Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

Poszczególne części napisali:

**Maksymilian Pazdan: rozdział I: § 1, § 2, § 3 I; rozdziały: II, IV, V, VI, VII,
rozdział VIII: § 38–40; rozdział IX, rozdział X: § 43–46; § 47 III–V;
§ 48 I 2, 3, II 2, 3, III 3, IV; § 49 III–V; § 50: III, IV, rozdziały XI, XII.**

**Krzysztof Pacuła: rozdział I: § 3 II–V; rozdział III, rozdział VIII § 37;
rozdział X: § 47: I, II; § 48: I 1, II 1, III 1, 2, § 49: I, II, § 50: I, II, § 51, rozdział XIII.**

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przystępujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2026

ISBN 978-83-8438-107-6

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Zarządzania Prawami Autorskimi i Treściami
01-208 Warszawa, ul. Przykopowa 33
tel. +48 692 477 076
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Spis treści w języku angielskim	15
Objaśnienia skrótów	25
Objaśnienia wyrazów i zwrotów łacińskich używanych w tym opracowaniu i w wykładach z prawa prywatnego międzynarodowego	35
Przedmowa	39

CZĘŚĆ OGÓLNA

Rozdział I

Wiadomości wstępne	43
§ 1. Pojęcie i zadania prawa prywatnego międzynarodowego	43
I. Nazwa	43
II. Prawo prywatne międzynarodowe w znaczeniu wąskim	44
III. Prawo prywatne międzynarodowe w znaczeniu szerokim	48
IV. Prawo prywatne międzynarodowe a prawo międzynarodowe postępowania cywilnego	51
V. Prawo prywatne międzynarodowe a prawo międzynarodowe publiczne	53
§ 2. Rozwój prawa prywatnego międzynarodowego	54
I. Uwagi wstępne	55
II. Szkoła statutowa	55
III. Fryderyk Karol von Savigny (1779–1861)	58
IV. Nowa szkoła włoska	59
V. Czasy nowsze i najnowsze	60
VI. Polska nauka prawa prywatnego międzynarodowego	62
§ 3. Źródła prawa prywatnego międzynarodowego	65
I. Prawo krajowe	67
1. Krajowe źródła prawa prywatnego międzynarodowego	67
2. Krajowe źródła prawa międzynarodowego postępowania cywilnego	68
II. Prawo Unii Europejskiej	69
1. Uwagi wstępne	69
2. Prawo pierwotne	70
3. Prawo pochodne	76

4. Fragmentaryzacja prawa prywatnego międzynarodowego Unii Europejskiej	83
III. Umowy międzynarodowe	85
1. Umowy międzynarodowe w polskim porządku prawnym	85
2. Umowy międzynarodowe w hierarchii źródeł prawa prywatnego międzynarodowego	87
3. Przegląd umów międzynarodowych	90
IV. Prawo zwyczajowe	93
V. Orzecznictwo i doktryna	93

Rozdział II

Normy kolizyjne prawa prywatnego międzynarodowego	95
§ 4. Budowa i rodzaje norm kolizyjnych	95
I. Budowa normy kolizyjnej	95
II. Rodzaje norm kolizyjnych	97
§ 5. Zakres normy kolizyjnej	97
§ 6. Pojęcie statutu. Nazwy prawa właściwego zależne od łącznika	98
§ 7. Wskazanie prawa	101
§ 8. Łącznik normy kolizyjnej	104
I. Uwagi ogólne	104
II. Obywatelstwo	105
III. Miejsce zamieszkania (domicyl)	107
IV. Miejsce pobytu zwykłego. Pobyt prosty	109
V. Inne łączniki	110
§ 9. Wykładnia. Wypełnianie luk	111

Rozdział III

Normy jurysdykcyjne i wybrane instytucje prawa międzynarodowego

postępowania cywilnego	117
§ 10. Uwagi wstępne	117
§ 11. Zasięg przepisów prawa międzynarodowego postępowania cywilnego	118
I. Zakres przedmiotowy	118
II. Znaczenie elementu obcego	122
III. Kwestie intertemporalne	122
§ 12. Jurysdykcja krajowa	123
I. Pojęcie jurysdykcji krajowej	123
II. Jurysdykcja krajowa bezpośrednia i pośrednia	125
III. Rodzaje jurysdykcji krajowej bezpośredniej	126
§ 13. Normy jurysdykcyjne	128
I. Budowa normy jurysdykcyjnej	129
II. Łącznik normy jurysdykcyjnej	131
III. Rodzaje norm jurysdykcyjnych	133
§ 14. Konflikty jurysdykcyjne	134

Rozdział IV

Poszukiwanie i ustalenie prawa właściwego	137
§ 15. Zabiegi kwalifikacyjne	137
I. Pojęcie kwalifikacji	137
II. Trudności kwalifikacyjne	138
III. Sposoby dokonywania zabiegów kwalifikacyjnych (metody kwalifikacyjne)	140
IV. Zabiegi kwalifikacyjne przy stosowaniu kolizyjnych norm konwencyjnych i norm kolizyjnych prawa Unii Europejskiej	143
V. Podsumowanie	145
§ 16. Kwestia wstępna, częściowa i pierwotna	148
I. Kwestia wstępna	149
II. Kwestia częściowa (wycinkowa)	151
III. Kwestia pierwotna (wyjściowa)	153
§ 17. Odesłanie	153
§ 18. Niejednolite prawo	161
§ 19. Zmiana statutu	163
§ 20. Obejście prawa	167
§ 21. Klauzula porządku publicznego	170
§ 22. Przepisy wymuszające swoje zastosowanie	176
I. Wprowadzenie	177
II. Unormowanie polskie	179
III. Unormowania unijne	180

Rozdział V

Trudności towarzyszące stosowaniu prawa właściwego i sposoby ich usuwania	185
§ 23. Stosowanie prawa obcego jako właściwego	185
I. Zasady ogólne	185
II. Dopuszczalność stosowania obcego prawa publicznego	188
§ 24. Dostosowanie różnych porządków prawnych w trakcie stosowania prawa właściwego	189
§ 25. Ocena równoważności (ekwiwalentności) pojęć lub instytucji prawnych	196
§ 26. Dostosowanie czynności prawnej do wymagań niewłaściwego prawa	198
§ 27. Zbieg norm kolizyjnych	202
§ 28. Stany faktyczne zamknięte	205

CZĘŚĆ SZCZEGÓŁOWA**Rozdział VI**

Osoby fizyczne i prawne	211
§ 29. Osoby fizyczne	211
I. Prawo właściwe	212
II. Zdolność prawna	214
III. Uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu	217
IV. Ubezpieczeniowość	218
V. Zdolność do czynności prawnych	219

VI. Wyjątek na rzecz prawa miejsca prowadzenia przedsiębiorstwa (art. 11 ust. 2 ustawy z 2011 r.)	220
VII. Wyjątek na rzecz <i>legis loci actus</i> (art. 12 ustawy z 2011 r.)	221
VIII. Szczególna zdolność do czynności prawnych (art. 11 ust. 3 ustawy z 2011 r.)	223
IX. Zdolność wekslowa i czekowa	224
X. Imię i nazwisko osoby fizycznej	225
XI. Dobra osobiste osoby fizycznej	227
§ 30. Osoby prawne	228
I. Uwagi ogólne	230
II. Prawo właściwe	232
III. Zakres zastosowania statutu personalnego osoby prawnej	238
IV. Ochrona dóbr osobistych	241
V. Zmiana statutu	242
VI. Międzynarodowe osoby prawne	242
VII. Spółki europejskie, spółdzielnie europejskie	243

Rozdział VII

Czynności prawne. Przedstawicielstwo. Przedawnienie i inne postaci dawności	245
§ 31. Dopuszczalność oraz dokonanie czynności prawnej	245
§ 32. Forma czynności prawnej	248
I. Unormowania krajowe	249
1. Artykuł 25 ustawy z 2011 r.	249
2. Prawo wekslowe i czekowe	253
II. Unormowania konwencyjne	254
1. Konwencja wiedeńska o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów z 1980 r.	254
2. Konwencyjne unormowania kolizyjne	255
3. Europejskie unormowania kolizyjne	256
§ 33. Wady oświadczenia woli	258
§ 34. Treść czynności prawnej jako przesłanka jej ważności	259
§ 35. Przedstawicielstwo	261
I. Przedstawicielstwo ustawowe	261
1. Uwagi wstępne	261
2. Prawo właściwe	262
3. Zakres zastosowania statutu przedstawicielstwa ustawowego	262
II. Pełnomocnictwo	263
1. Uwagi wstępne	263
2. Prawo właściwe	263
3. Wymagania dotyczące zdolności mocodawcy i formy	264
4. Zakres zastosowania statutu pełnomocnictwa	266
5. Pełnomocnictwo procesowe	267
§ 36. Przedawnienie i inne postaci dawności	268

Rozdział VIII

Zobowiązania	271
§ 37. Jurysdykcja w sprawach dotyczących zobowiązań umownych i pozaumownych	271
I. Uwagi wstępne	272
II. Zakres zastosowania rozporządzenia Bruksela I bis	273
III. Stosunek rozporządzenia Bruksela I bis do innych źródeł prawa	275
IV. Jurysdykcja krajowa w sprawach cywilnych i handlowych	276
1. Miejsca zamieszkania (siedziby) stron a zasięg norm jurysdykcyjnych	276
2. Jurysdykcja ogólna w sprawach cywilnych i handlowych	277
3. Jurysdykcja szczególna w sprawach cywilnych i handlowych	278
4. Jurysdykcja do stosowania środków tymczasowych i zabezpieczających	284
V. Jurysdykcja specjalna (ochronna) w sprawach cywilnych i handlowych	285
VI. Jurysdykcja wyłączna w sprawach cywilnych i handlowych	286
VII. Umowa jurysdykcyjna i ustanowienie jurysdykcji na skutek wdania się w spór	287
VIII. Zagraniczna zawisłość sprawy	288
§ 38. Zobowiązania umowne	288
I. Uwagi wstępne	290
1. Wstęp	290
2. Źródła prawa	291
3. Zakres zastosowania rozporządzenia Rzym I	294
4. Konwencja wiedeńska z 1980 r.	296
II. Wybór statutu kontraktowego	299
1. Uwagi wstępne	299
2. Wybór prawa według rozporządzenia Rzym I	301
III. Poszukiwanie statutu kontraktowego w braku wyboru prawa	313
1. Uwagi wstępne	313
2. Katalog reguł kolizyjnych z art. 4 ust. 1 rozporządzenia Rzym I	314
3. Uzupełniająca regulacja z art. 4 ust. 2 rozporządzenia Rzym I	319
4. Reguła korekcyjna z art. 4 ust. 3 rozporządzenia Rzym I	320
5. Reguła uzupełniająca z art. 4 ust. 4 rozporządzenia Rzym I	321
IV. Oddzielne unormowania niektórych umów	321
1. Umowa przewozu	321
2. Umowy konsumenckie	324
3. Umowy ubezpieczenia	326
4. Umowa o pracę	329
V. Zakres zastosowania statutu kontraktowego	334
1. Uwagi wstępne	334
2. Zakres zastosowania statutu kontraktowego na tle rozporządzenia Rzym I	337
§ 39. Zobowiązania z jednostronnych czynności prawnych. Zobowiązania wekslowe i czekowe	343
I. Zobowiązania z jednostronnych czynności prawnych	343
1. Uwagi wstępne	343

2.	Wybór prawa właściwego	345
3.	Ustalanie prawa właściwego w braku wyboru prawa	346
4.	Zakres zastosowania statutu jednostronnej zobowiązującej czynności prawnej	346
II.	Zobowiązania wekslowe i czekowe	348
§ 40.	Zobowiązania ze zdarzeń niebędących czynnościami prawnymi	350
I.	Rozważania wstępne	352
1.	Źródła prawa	352
2.	Czasowy i przedmiotowy zasięg rozporządzenia Rzym II	356
3.	Unormowania niektórych instytucji części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego w rozporządzeniu Rzym II	359
II.	Wybór prawa	361
III.	Prawo właściwe w braku wyboru prawa	366
1.	Czyny niedozwolone	366
A.	Unormowanie ogólne	366
B.	Regulacje szczególne	368
2.	Bezpodstawne wzbogacenie	377
3.	Prowadzenie cudzych spraw bez zlecenia (<i>negotiorum gestio</i>)	379
4.	<i>Culpa in contrahendo</i>	381
IV.	Zakres zastosowania statutu zobowiązania pozaumownego	382

Rozdział IX

Prawa rzeczowe. Posiadanie. Prawa własności intelektualnej	387
§ 41. Własność i inne prawa rzeczowe. Posiadanie	387
I. Prawo właściwe	388
II. Zagadnienia kwalifikacyjne	390
1. Łącznik miejsca położenia przedmiotu prawa rzeczowego (lub posiadania)	390
2. Pojęcie praw rzeczowych i posiadania	393
III. Zakres statutu rzeczowego	394
IV. Zmiana statutu rzeczowego	397
§ 42. Prawa własności intelektualnej	399
I. Uwagi wstępne	400
II. Zasada terytorializmu	404
III. Prawo właściwe	404

Rozdział X

Prawo rodzinne i opiekuńcze	409
§ 43. Materialne przesłanki zawarcia małżeństwa	409
I. Prawo właściwe	411
II. Zakres zastosowania prawa właściwego	413
§ 44. Forma zawarcia małżeństwa	419
I. Prawo właściwe	419
II. Zakres zastosowania prawa właściwego	421
III. Małżeństwa konsularne	421
§ 45. Skutki braku możliwości lub niezachowania formy zawarcia małżeństwa	422

I.	Prawo właściwe	422
II.	Zakres zastosowania prawa właściwego	423
§ 46.	Stosunki osobiste i majątkowe między małżonkami	424
I.	Prawo właściwe	425
II.	Zakres zastosowania prawa właściwego	429
§ 47.	Rozwiązanie małżeństwa i separacja	430
I.	Uwagi wstępne	431
II.	Jurysdykcja krajowa w sprawach małżeńskich niemajątkowych	432
1.	Zakres zastosowania rozporządzenia Bruksela II ter	432
2.	Stosunek rozporządzenia Bruksela II ter do innych źródeł prawa	435
3.	Normy jurysdykcyjne w niemajątkowych sprawach małżeńskich	436
III.	Prawo właściwe dla rozwiązania małżeństwa	438
IV.	Zakres zastosowania statutu rozwiązania małżeństwa	441
V.	Separacja	444
§ 48.	Pochodzenie dziecka. Odpowiedzialność rodzicielska	445
I.	Ustalenie i zaprzeczenie pochodzenia dziecka	446
1.	Jurysdykcja krajowa w sprawach o ustalenie i zaprzeczenie pochodzenia dziecka	446
2.	Prawo właściwe	447
3.	Zakres zastosowania prawa właściwego	448
II.	Uznanie dziecka	449
1.	Uznanie dziecka a właściwość międzynarodowa sądów i innych organów	449
2.	Prawo właściwe	451
3.	Zakres zastosowania statutu uznania	453
III.	Odpowiedzialność rodzicielska. Środki ochrony dziecka	454
1.	Uwagi wstępne	454
2.	Jurysdykcja	455
3.	Prawo właściwe	459
IV.	Unormowania w konwencjach bilateralnych	461
§ 49.	Przysposobienie	463
I.	Uwagi wstępne	464
II.	Jurysdykcja krajowa w sprawach o przysposobienie	465
III.	Prawo właściwe	467
IV.	Stosunek normy z art. 57 do normy z art. 58 ustawy z 2011 r.	470
V.	Zakres statutu adopcyjnego	472
§ 50.	Alimentacja	475
I.	Uwagi wstępne	476
II.	Jurysdykcja krajowa w sprawach alimentacyjnych	476
1.	Źródła prawa	476
2.	Zakres zastosowania rozporządzenia alimentacyjnego	478
3.	Stosunek rozporządzenia alimentacyjnego do innych źródeł prawa	482
4.	Normy jurysdykcyjne w sprawach alimentacyjnych	483
III.	Prawo właściwe	488
IV.	Zakres zastosowania prawa właściwego	495
§ 51.	Opieka i kuratela	496

Rozdział XI

Sprawy spadkowe	501
§ 52. Źródła prawa	502
§ 53. Jurysdykcja w sprawach spadkowych	506
I. Uwagi ogólne	507
II. Pozycja prawna notariuszy	510
III. Jurysdykcja ogólna i dodatkowa (art. 4 i 10 rozporządzenia spadkowego)	514
IV. Wybór prawa a jurysdykcja	517
V. Jurysdykcja konieczna	519
VI. Kolizje jurysdykcji państw członkowskich	520
VII. Dodatkowa jurysdykcja z art. 13 rozporządzenia spadkowego	521
VIII. Jurysdykcja obejmująca podjęcie środków tymczasowych	525
§ 54. Statut spadkowy	525
I. Uwagi wstępne	527
II. Łącznik miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy	528
III. Reguła korekcyjna z art. 21 ust. 2 rozporządzenia spadkowego	531
IV. Wybór statutu spadkowego	533
1. Uwagi wstępne	533
2. Unormowanie wyboru prawa w art. 22 rozporządzenia spadkowego	534
3. Prawo właściwe do oceny wyboru prawa	537
4. Zmiana lub odwołanie wyboru prawa	539
V. Zakres zastosowania statutu spadkowego	539
1. Uwagi wstępne	539
2. Otwarcie spadku	541
3. Zdolność dziedziczenia	542
4. Niegodność dziedziczenia i wydziedziczenie	543
5. Beneficjenci spadkowi i przypadające im korzyści ze spadku	543
6. Przyjęcie lub odrzucenie spadku albo innej korzyści ze spadku	546
7. Odpowiedzialność za długi spadkowe	549
8. Dział spadku	550
9. Inne kwestie	551
§ 55. Statuty rozrządzeń <i>mortis causa</i>	552
I. Statut testamentowy	554
1. Uwagi wstępne	554
2. Wybór statutu testamentowego	555
3. Poszukiwanie prawa właściwego w braku wyboru prawa	557
II. Statut umów dotyczących spadku	558
1. Uwagi wstępne	558
2. Przegląd umów dotyczących spadku	559
III. Prawo właściwe	564
1. Wybór prawa	564
2. Prawo właściwe w braku wyboru prawa	566
IV. Zakres zastosowania statutu rozrządzeń na wypadek śmierci	567
1. Uwagi wstępne	567
2. Zdolność do dokonania rozrządzenia na wypadek śmierci	569

3. Szczególne zakazy dziedziczenia	570
4. Przedstawicielstwo przy dokonaniu rozrządzenia na wypadek śmierci	571
5. Wykładnia rozrządzenia	571
6. Wady oświadczenia woli	572
7. Postanowienia wywołujące skutki osobowe, rodzinnoprawne lub prawnorzeczowe, zamieszczane w rozrządzeniach <i>mortis causa</i>	572
8. Konwersja – zabieg ratunkowy	575
V. Statut formy rozrządzeń na wypadek śmierci	576
1. Uwagi wstępne	576
2. Pojęcie formy	577
3. Łączniki	577
§ 56. Wybrane regulacje szczególne	580
I. Kommorienci	580
II. Spadek bezdziedziczny	582
III. Odesłanie	587
IV. Klauzula porządku publicznego	590
V. Przepisy wymuszające swoje zastosowanie	593
VI. Dostosowanie praw rzeczowych	594
§ 57. Europejskie poświadczenie spadkowe	595
§ 58. Zagadnienia intertemporalne	600
I. Uwagi wstępne	601
II. Ustalenie statutu spadkowego (w braku wyboru prawa)	601
III. Wybór prawa	602
IV. Rozrządzenia <i>mortis causa</i>	604
V. Fikcja wyboru prawa	605

Rozdział XII

Problematyka kolizyjnoprawna mediacji i międzynarodowego

arbitrażu handlowego	609
§ 59. Umowa o mediację	609
I. Mediacja jako alternatywny sposób rozwiązywania sporów	610
II. Regulacje mediacji	611
III. Statut umowy o mediację	612
§ 60. Umowa o arbitraż (zapis na sąd polubowny)	614
I. Uwagi wstępne	615
II. Zasięg statutu umowy o arbitraż	618
III. Zdadność arbitrażowa	618
IV. Zdolność do zawarcia umowy o arbitraż	619
V. Dojście do skutku umowy o arbitraż	620
VI. Wymagania dotyczące formy	620
VII. Pełnomocnictwo do zawarcia umowy o arbitraż	621
VIII. Skutki procesowe umowy o arbitraż	621
§ 61. Umowa stron z arbitrem lub arbitrami (<i>receptum arbitrii</i>)	622
§ 62. Prawo stosowane w międzynarodowym arbitrażu handlowym	626

Rozdział XIII

Uznanie i wykonanie zagranicznych orzeczeń oraz innych tytułów	631
§ 63. Orzeczenia zagraniczne a prawo międzynarodowe	631
§ 64. Uznanie i wykonanie orzeczeń oraz innych tytułów zagranicznych	634
§ 65. Uznanie i wykonanie orzeczeń oraz innych tytułów z państw członkowskich Unii Europejskiej	637
I. Zasada wzajemnego zaufania	637
II. Uznanie tytułów z innych państw członkowskich	638
III. Wykonanie tytułów z innych państw członkowskich	641
IV. Odmowa uznania i wykonania tytułów z innych państw członkowskich	643
Skorowidz	649
O autorach	661

CONTENTS*

Abbreviations	25
Latin Terms Lexicon	35
Foreword	39

GENERAL PART

Chapter I

Preliminary Matters	43
§ 1. Notion and Functions of Private International Law	43
I. The Name of the Subject	43
II. Private International Law in the Narrow Sense	44
III. Private International Law in the Broad Sense	48
IV. Private International Law and International Civil Procedural Law	51
V. Private International Law and Public International Law	53
§ 2. Historical Foundations and Development of Private International Law	54
I. Preliminary Remarks	55
II. The Statutory School	55
III. Friedrich Carl von Savigny (1779 – 1861)	58
IV. New Italian School	59
V. More Recent and Contemporary Developments	60
VI. Polish Doctrine of Private International Law	62
§ 3. Sources of Private International Law	65
I. National Law	67
1. National Sources of Private International Law	67
2. National Sources of International Civil Procedural Law	68
II. EU Law	69
1. Introductory Remarks	69
2. Primary Law	70
3. Secondary Law	76
4. Fragmentation of EU Private International Law	83

* Spis treści przetłumaczył Krzysztof Pacuła.

III.	International Agreement	85
1.	International Agreements in Polish Legal Order	85
2.	International Agreements and Hierarchy of Sources	87
3.	Overview of International Agreements	90
IV.	Customary Law and Role of Custom	93
V.	Case Law and Doctrine	93

Chapter II

Conflict Rules of Private International Law	95
§ 4. Structure and Types of Conflict Rules	95
I. Structure of a Conflict Rule	95
II. Types of Conflict Rules	97
§ 5. Scope of a Conflict Rule	97
§ 6. Applicable Law and its Denominations According to Connecting Factor	98
§ 7. Designation of Applicable Law	101
§ 8. Connecting Factors	104
I. General Remarks	104
II. Nationality	105
III. Domicile	107
IV. Habitual Residence. Simple Residence	109
V. Other Connecting Factors	110
§ 9. Interpretation. Gap-Filling	111

Chapter III

Rules of Jurisdiction and Selected Institutions of International Civil Procedural Law	117
§ 10. Preliminary Remarks	117
§ 11. Reach of the International Civil Procedural Law	118
I. Scope of Application	118
II. Foreign Element and its Significance	122
III. Intertemporal Issues	122
§ 12. Jurisdiction	123
I. The Notion of Jurisdiction	123
II. Direct and Indirect Jurisdiction	125
III. Direct Jurisdiction and its Typology	126
§ 13. Rules of Jurisdiction	128
I. Rule of Jurisdiction and its Structure	129
II. Connecting Factors	131
III. Rules of Jurisdiction and their Typology	133
§ 14. Jurisdictional Conflicts	134

Chapter IV

Determination of Applicable Law	137
§ 15. Classification (Characterization)	137
I. Notion of Classification	137
II. Classification and its Challenges	138
III. Methods of Classification	140

IV. Classification in International Conventions and EU Law	143
V. Summary	145
§ 16. Preliminary, Partial and Primary Questions	148
I. Preliminary Question	149
II. Partial Question	151
III. Primary Question	153
§ 17. Renvoi	153
§ 18. Interterritorial Conflicts	161
§ 19. Mobile Conflict	163
§ 20. Evasion of Law	167
§ 21. Public policy (ordre public) exception	170
§ 22. Overriding Mandatory Provisions	176
I. Introduction	177
II. Polish Law	179
III. EU Law	180

Chapter V

Application of Foreign Law: Challenges and Solutions	185
§ 23. Application of Foreign Law	185
I. General Principles	185
II. Application of Foreign Public Law	188
§ 24. Adaptation	189
§ 25. Equivalence of Notions or Legal Institutions	196
§ 26. Adaptation of a Legal Act to the Law Deemed Applicable	198
§ 27. Concurrence of Conflict Rules	202
§ 28. 'Closed' Private-Law Facts	205

SPECIFIC MATTERS

Chapter VI

Natural and Legal Persons	211
§ 29. Natural Persons	211
I. Applicable Law	212
II. Legal Capacity	214
III. Recognition and Declaration of Death	217
IV. Legal Incapacitation	218
V. Capacity to Act	219
VI. Exception in Favour of Law for the Place where the Undertaking is Established [Article 11(2) PIL Act of 2011]	220
VII. Lex loci actus exception (Article 12 of PIL Act of 2011)	221
VIII. Specific Capacity to Act [Article 11(3) of PIL Act of 2011]	223
IX. Bill of Exchange and Cheque Capacity	224
X. Name and Surname of a Natural Person	225
XI. Personality Rights of Natural Persons	227
§ 30. Legal Persons	228
I. General Remarks	230

II. Applicable Law	232
III. Scope of Applicable Law	238
IV. Protection of Personality Rights	241
V. Change of Applicable Law	242
VI. International Legal Persons	242
VII. Societas Europaea, Societas cooperativa Europaea	243

Chapter VII

Legal Acts. Representation. Statutes of Limitation and Other Time Limits	245
§ 31. Admissibility and Completion of a Legal Act	245
§ 32. Formal Validity of a Legal Act	248
I. National Rules	249
1. Article 25 of PIL Act of 2011	249
2. Law of Bills of Exchange and Law of Cheques	253
II. International and European Rules	254
1. 1980 United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (CISG)	254
2. International Conflict Rules	255
3. European Conflict Rules	256
§ 33. Vices of Consent	258
§ 34. Content of the Legal Act and Its Validity	259
§ 35. Representation	261
I. Statutory Representation	261
1. Introductory Remarks	261
2. Applicable Law	262
3. Scope of Applicable Law	262
II. Voluntary (Conventional) Representation	263
1. Introductory Remarks	263
2. Applicable Law	263
3. Requirements on Principal's Capacity and Form of the Act	264
4. Scope of Applicable Law	266
5. Representation in Legal Proceedings	267
§ 36. Statutes of Limitation and Other Time Limits	268

Chapter VIII

Obligations	271
§ 37. Jurisdiction in Contractual and Non-Contractual Matters	271
I. Introduction	272
II. Scope of Application of Brussels I bis Regulation	273
III. Relation between Brussels I bis Regulation and Others Sources	275
IV. Jurisdiction in Civil and Commercial Matters	276
1. Domicile and the Reach of Rules of Jurisdiction	276
2. General Jurisdiction	277
3. Special Jurisdiction	278
4. Jurisdiction to Grant Provisional and Protective Measures	284
V. Special (Protective) Jurisdiction in Civil and Commercial Matters	285

VI.	Exclusive Jurisdiction in Civil and Commercial Matters	286
VII.	Prorogation of Jurisdiction and Jurisdiction Based on Appearance	287
VIII.	Lis pendens	288
§ 38.	Contractual Obligations	288
I.	Introductory Remarks	290
1.	Introduction	290
2.	Sources of Law	291
3.	Scope of Application of Rome I Regulation	294
4.	1980 United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (CISG)	296
II.	Choice of Law Applicable to Contract	299
1.	Introductory Remarks	299
2.	Choice of Law under Rome I Regulation	301
III.	Determination of Law Applicable in Absence of Choice	313
1.	Introductory Remarks	313
2.	Conflict Rules of Article 4(1) of Rome I Regulation	314
3.	Article 4(2) of Rome I Regulation	319
4.	Correcting Rule (Escape Clause) of Article 4(3) of Rome I Regulation	320
5.	Rule on Closest Connection of Article 4(4) of Rome I Regulation	321
IV.	Conflict Rules for Specific Contracts	321
1.	Contract of Carriage	321
2.	Consumer Contract	324
3.	Insurance Contract	326
4.	Individual Contract of Employment	329
V.	Scope of the Applicable Law	334
1.	Introductory Remarks	334
2.	Scope of the Law Applicable under Rome I Regulation	337
§ 39.	Obligations Arising from Unilateral Legal Acts. Obligations under Law of Bills of Exchange and Law of Cheques	343
I.	Obligations Arising from Unilateral Legal Acts	343
1.	Introductory Remarks	343
2.	Choice of Law	345
3.	Law Applicable in the Absence of Choice of Law	346
4.	Scope of the Law Applicable to Unilateral Legal Acts	346
II.	Obligations under Law of Bills of Exchange and Law of Cheques	348
§ 40.	Obligations Arising Out of Events Other Than Legal Acts	350
I.	Introductory Remarks	352
1.	Sources of Law	352
2.	Temporal and Material Scope of Application of Rome II Regulation	356
3.	Selected Institutions of the General Part of PIL in Rome II Regulation	359
II.	Party Autonomy	361
III.	Law Applicable in the Absence of Choice	366
1.	Torts/Delicts	366
A.	General Rule	366
B.	Specific Solutions	368
2.	Unjust enrichment	377

3. Negotiorum gestio	379
4. Culpa in contrahendo	381
IV. Scope of Law Applicable	382

Chapter IX

Rights in rem. Possession. Intellectual Property Rights	387
§ 41. Ownership and Other Rights in rem. Possession	387
I. Applicable Law	388
II. Classification (Characterization)	390
1. Connecting Factor	390
2. Rights in rem and Possession. Notions	393
III. Scope of Applicable Law	394
IV. Change of Applicable Law	397
§ 42. Intellectual Property Rights	399
I. Introductory Remarks	400
II. Principle of Territoriality	404
III. Applicable Law	404

Chapter X

Family and Guardianship Law	409
§ 43. Material Requirements for a Marriage	409
I. Applicable Law	411
II. Scope of Applicable Law	413
§ 44. Form of Celebration of a Marriage	419
I. Applicable Law	419
II. Scope of Applicable Law	421
III. Consular Marriage	421
§ 45. Effects of the Lack of Capacity or Non-Compliance with the Form of Marriage	422
I. Applicable Law	422
II. Scope of Applicable Law	423
§ 46. Personal and Property Relations between Spouses	424
I. Applicable Law	425
II. Scope of Applicable Law	429
§ 47. Divorce and Separation	430
I. Introduction	431
II. Jurisdiction in Non-Property Matrimonial Matters	432
1. Scope of Brussels II ter Regulation	432
2. Relation between Brussels II ter Regulation and Others Sources	435
3. Rules of Jurisdiction in Non-Property Matrimonial Matters	436
III. Law Applicable to the Dissolution of Marriage	438
IV. Scope of Applicable Law	441
V. Separation	444
§ 48. Filiation. Parental Responsibility	445
I. Recognition and Contestation of Parenthood	446
1. Jurisdiction in matters of recognition and contestation of parenthood	446

2. Applicable Law	447
3. Scope of Applicable Law	448
II. Recognition of Parenthood	449
1. Recognition of Parenthood and Jurisdiction	449
2. Applicable Law	451
3. Scope of Applicable Law	453
III. Parental responsibility. Child Protection Measures	454
1. Introductory Remarks	454
2. Jurisdiction	455
3. Applicable Law	459
IV. Bilateral Conventions	461
§ 49. Adoption	463
I. Introduction	464
II. Jurisdiction in Adoption Matters	465
III. Applicable Law	467
IV. Relation between Articles 57 and 58 of PIL Act of 2011	470
V. Scope of Applicable Law	472
§ 50. Maintenance Obligations	475
I. Introduction	476
II. Jurisdiction in Maintenance Matters	476
1. Sources of Law	476
2. Scope of Maintenance Regulation	478
3. Relation between Maintenance Regulation and Other Sources	482
4. Rules of Jurisdiction	483
III. Applicable Law	488
IV. Scope of Applicable Law	495
§ 51. Guardianship and Curatorship	496

Chapter XI

Succession Matters	501
§ 52. Sources of Law	502
§ 53. Jurisdiction in the Matters of Succession	506
I. General Remarks	507
II. Legal Status of Notaries	510
III. General and Subsidiary Jurisdiction (Articles 4 and 10 of Succession Regulation)	514
IV. Choice of Law and Jurisdiction	517
V. Forum necessitatis	519
VI. Intra-EU Jurisdictional Conflicts	520
VII. Alternative Jurisdiction under Article 13 of Succession Regulation	521
VIII. Jurisdiction to Grant Provisional Measures	525
§ 54. Law Applicable to Succession	525
I. Introductory Remarks	527
II. Connecting Factor of Habitual Residence	528
III. Corrective Clause of Article 21(2) of Succession Regulation	531
IV. Choice of Law Applicable to Succession	533

1. Introductory Remarks	533
2. Choice of Law under Article 22 of Succession Regulation	534
3. Law Governing the Choice of Law	537
4. Modification or Revocation of the Choice of Law	539
V. Scope of Applicable Law	539
1. Introductory Remarks	539
2. Opening of the Succession	541
3. Capacity to Inherit	542
4. Disinheritance and Disqualification by Conduct	543
5. Beneficiaries and their Rights	543
6. Acceptance or Waiver of Succession	546
7. Liability for Debts	549
8. Sharing-Out of the Estate	550
9. Other Matters	551
§ 55. Law Applicable to Dispositions of Property upon Death	552
I. Law Governing the Testamentary Dispositions	554
1. Introductory Remarks	554
2. Choice of Applicable Law	555
3. Law Applicable in the Absence of Choice	557
II. Law Applicable to the Agreements as to Succession	558
1. Introductory Remarks	558
2. Overview of Agreements as to Succession	559
III. Applicable Law	564
1. Choice of Applicable Law	564
2. Law Applicable in the Absence of Choice	566
IV. Scope of Applicable Law	567
1. Introductory Remarks	567
2. Capacity to Make a Disposition of Property upon Death	569
3. Specific Succession Prohibitions	570
4. Representation for the Purposes of Making a Disposition of Property upon Death	571
5. Interpretation of the Regulation	571
6. Vices of Consent	572
7. Stipulations of the Disposition of Property Upon Death with Civil Status, Family and Proprietary Effects	572
8. Conversion – Escape Tool	575
V. Law Applicable to the Formal Validity of Disposition of Property upon Death	576
1. Introductory Remarks	576
2. Notion of Formal Validity	577
3. Connecting Factor	577
§ 56. Selected Special Provisions	580
I. Commorientes	580
II. Estate without a Claimant	582
III. Renvoi	587
IV. Public Policy (ordre public) Exception	590

V.	Overriding Mandatory Provisions	593
VI.	Adaptation of Rights in rem	594
§ 57.	European Certificate of Succession	595
§ 58.	Intertemporal Issues	600
I.	Introductory Remarks	601
II.	Law Applicable in the Absence of Choice	601
III.	Choice of Law	602
IV.	Dispositions of Property upon Death	604
V.	Legal Fiction of a Choice of Law	605

Chapter XII

Private International Law Aspects of Mediation and International

Commercial Arbitration	609
§ 59. Mediation Agreement	609
I. Mediation as Alternative Dispute Resolution Mechanism	610
II. Regulatory Approaches to Mediation	611
III. Law Applicable to the Mediation Agreement	612
§ 60. Arbitration Agreement	614
I. Introductory Remarks	615
II. Scope of Law Applicable to Arbitration Agreement	618
III. Arbitrability	618
IV. Capacity to Conclude an Arbitration Agreement	619
V. Conclusion of an Arbitration Agreement	620
VI. Formal Validity	620
VII. Mandate to Conclude an Arbitration Agreement	621
VIII. Procedural Effects of Arbitration Agreement	621
§ 61. Receptum arbitrii	622
§ 62. Law Applied in International Commercial Arbitration	626

Chapter XIII

Recognition and Enforcement of Foreign Judgments and Other Titles	631
§ 63. Foreign Judgments and International Law	631
§ 64. Recognition and Enforcement of Foreign Judgments and Other Titles	634
§ 65. Recognition and Enforcement of Judgments and Other Titles from EU	
Member States	637
I. Principle of Mutual Trust	637
II. Recognition of Titles from EU Member States	638
III. Enforcement of Titles from EU Member States	641
IV. Intra-EU Refusal of Recognition and Enforcement	643

Index	649
--------------------	-----

About Authors	661
----------------------------	-----

OBJAŚNIENIA SKRÓTÓW

I. Źródła prawa

EKPC	– Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
k.c.; k.c. pol.	– ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2025 r. poz. 1071 ze zm.)
k.c. austr.	– Kodeks cywilny austriacki z 1811 r. (ABGB)
k.c. franc.	– Kodeks cywilny francuski z 1804 r.
k.c. hiszp.	– Kodeks cywilny hiszpański z 1889 r.
k.c. niem.	– Kodeks cywilny niemiecki z 1896 r. (BGB)
k.c. szwajc.	– Kodeks cywilny szwajcarski z 1907 r.
k.h.	– rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.06.1934 r. – Kodeks handlowy (Dz.U. Nr 57, poz. 502 ze zm.)
k.m.	– ustawa z 18.09.2001 r. – Kodeks morski (Dz.U. z 2023 r. poz. 1309)
Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm. i sprost.)
k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2024 r. poz. 1568 ze zm.)
k.r.o.	– ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 2809 ze zm.)
k.s.h.	– ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2024 r. poz. 18 ze zm.)
konwencja brukselska z 1968 r.	– Konwencja z 27.09.1968 r. o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L 299 z 1972 r., s. 32)
konwencja haska z 1996 r.	– Konwencja o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci, sporządzona w Hadze 19.10.1996 r. (Dz.U. z 2010 r. Nr 172, poz. 1158)
konwencja Lugano I	– Konwencja o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych, sporządzona w Lugano 16.09.1988 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 10, poz. 132)
konwencja Lugano II	– Konwencja o jurysdykcji i uznawaniu oraz wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych, podpisana w Lugano 30.10.2007 r. (Dz.Urz. UE L 147 z 2009 r., s. 5)

konwencja rzymska z 1980 r.	– Konwencja o prawie właściwym dla zobowiązań umownych, otwarta do podpisu w Rzymie 19.06.1980 r. (Dz.Urz. WE C 169 z 2005 r., s. 10, ze zm.)
KPP	– Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 389)
KWPT	– Konwencja wiedeńska o prawie traktatów sporządzona w Wiedniu 23.05.1969 r. (Dz.U. z 1990 r. Nr 74, poz. 439)
p.a.s.c.	– ustawa z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2025 r. poz. 594)
p.a.s.c. z 1986 r.	– ustawa z 29.09.1986 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2011 r. Nr 212, poz. 1264 ze zm.); utraciła moc
pr. aut.	– ustawa z 4.02.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. z 2025 r. poz. 24 ze zm.)
pr. czek.	– ustawa z 28.04.1936 r. – Prawo czekowe (Dz.U. z 2016 r. poz. 462)
pr. lotn.	– ustawa z 3.07.2002 r. – Prawo lotnicze (Dz.U. z 2025 r. poz. 1431 ze zm.)
pr. not.	– ustawa z 14.02.1991 r. – Prawo o notariacie (Dz.U. z 2024 r. poz. 1001 ze zm.)
protokół haski z 2007 r.	– Protokół o prawie właściwym dla zobowiązań alimentacyjnych (Dz.Urz. UE L 331 z 2009 r., s. 19)
pr. weksl.	– ustawa z 28.04.1936 r. – Prawo wekslowe (Dz.U. z 2022 r. poz. 282)
pr. wł. przem.	– ustawa z 30.06.2000 r. – Prawo własności przemysłowej (Dz.U. z 2023 r. poz. 1170)
rozporządzenie nr 1346/2000	– rozporządzenie Rady (WE) nr 1346/2000 z 29.05.2000 r. w sprawie postępowania upadłościowego (Dz.Urz. WE L 160, s. 1, ze zm.); utraciło moc
rozporządzenie nr 44/2001/ rozporządzenie Bruksela I	– rozporządzenie Rady (WE) nr 44/2001 z 22.12.2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. WE L 12, s. 1 ze zm.); utraciło moc
rozporządzenie nr 2201/2003/ rozporządzenie Bruksela II bis	– rozporządzenie Rady (WE) nr 2201/2003 z 27.11.2003 r. dotyczące jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylające rozporządzenie (WE) nr 1347/2000 (Dz.Urz. WE L 338, s. 1, ze zm.); utraciło moc
rozporządzenie Bruksela II ter	– rozporządzenie Rady (UE) 2019/1111 z 25.06.2019 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej oraz w sprawie uprowadzenia dziecka za granicę (Dz.Urz. UE L 178 z 2019 r., s. 1)
rozporządzenie nr 4/2009/ rozporządzenie alimentacyjne	– rozporządzenie Rady (WE) nr 4/2009 z 18.12.2008 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych (Dz.Urz. UE L 7, s. 1, ze zm.)
rozporządzenie nr 1215/2012/ rozporządzenie Bruksela I bis	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L 351, s. 1, ze zm.)

- rozporządzenie Rzym I – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z 17.06.2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I) (Dz.Urz. UE L 177, s. 6)
- rozporządzenie Rzym II – rozporządzenie (WE) nr 864/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z 11.07.2007 r. dotyczące prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych (Dz.Urz. UE L 199, s. 40)
- rozporządzenie spadkowe – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z 4.07.2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego (Dz.Urz. UE L 201, s. 107, ze zm.)
- TUE – Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 13)
- TFUE – Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47)
- TWE – Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (wersja skonsolidowana Dz.Urz. UE C 321E z 2006 r., s. 37)
- umowa polsko-austriacka – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Austrii o wzajemnych stosunkach w sprawach z zakresu prawa cywilnego oraz o dokumentach, podpisana w Wiedniu 11.12.1963 r. (Dz.U. z 1974 r. Nr 6, poz. 33 ze zm.)
- umowa polsko-białoruska – umowa między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białoruś o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych i karnych, sporządzona w Mińsku 26.10.1994 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 128, poz. 619)
- umowa polsko-bułgarska – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Ludową Republiką Bułgarii o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych, podpisana w Warszawie 4.12.1961 r. (Dz.U. z 1963 r. Nr 17, poz. 88 ze zm.)
- umowa polsko-estońska – umowa między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Estońską o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, pracowniczych i karnych, sporządzona w Tallinie 27.11.1998 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 5, poz. 49)
- umowa polsko-fińska – umowa z Republiką Finlandii o ochronie prawnej i pomocy prawnej w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych, podpisana w Helsinkach 27.05.1980 r. (Dz.U. z 1981 r. Nr 27, poz. 140 ze zm. i 141)
- umowa polsko-francuska – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Francuską o prawie właściwym, jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń w zakresie prawa osobowego i rodzinnego sporządzona w Warszawie 5.04.1967 r. (Dz.U. z 1969 r. Nr 4, poz. 22 ze zm.)
- umowa polsko-kubańska – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Kuby o pomocy prawnej w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych, podpisana w Hawanie 18.11.1982 r. (Dz.U. z 1984 r. Nr 47, poz. 247)
- umowa polsko-litewska – umowa między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych i karnych, sporządzona w Warszawie 26.01.1993 r. (Dz.U. z 1994 r. Nr 35, poz. 130 ze zm.)

- umowa polsko-łotewska – umowa między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Łotewską o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych i karnych, sporządzona w Rydze 23.02.1994 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 110, poz. 534 ze zm.)
- umowa polsko-rosyjska – umowa między Rzeczpospolitą Polską a Federacją Rosyjską o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych, sporządzona w Warszawie 16.09.1996 r. (Dz.U. z 2002 r. Nr 83, poz. 750 ze zm.)
- umowa polsko-rumuńska – umowa między Rzeczpospolitą Polską a Rumunią o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, sporządzona w Bukareszcie 15.05.1999 r. (Dz.U. z 2002 r. Nr 83, poz. 752)
- umowa polsko-ukraińska – umowa między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych, sporządzona w Kijowie 24.05.1993 r. (Dz.U. z 1994 r. Nr 96, poz. 465 ze zm.)
- umowa polsko-węgierska – umowa między Rzeczpospolitą Polską a Węgierską Republiką Ludową o obrocie prawnym w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych, podpisana w Budapeszcie 6.03.1959 r. (Dz.U. z 1960 r. Nr 8, poz. 54 ze zm.)
- umowa polsko-wietnamska – umowa między Rzeczpospolitą Polską a Socjalistyczną Republiką Wietnamu o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych, sporządzona w Warszawie 22.03.1993 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 55, poz. 289 ze zm.)
- umowa z b. Czechosłowacją – umowa Polska Rzeczpospolitą Ludową a Czechosłowacką Republiką Socjalistyczną o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych i karnych, podpisana w Warszawie 21.12.1987 r. (Dz.U. z 1989 r. Nr 39, poz. 210 ze zm.)
- umowa z b. Jugosławią – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Federacyjną Ludową Republiką Jugosławii o obrocie prawnym w sprawach cywilnych i karnych, podpisana w Warszawie 6.02.1960 r. (Dz.U. z 1963 r. Nr 27, poz. 162 ze zm.)
- umowa z KRL-D – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Koreańską Republiką Ludowo-Demokratyczną o pomocy prawnej w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych, podpisana w Phenianie 28.09.1986 r. (Dz.U. z 1987 r. Nr 24, poz. 135)
- umowa z Libią – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Libijską Arabską Dżamahiriją Ludowo-Socjalistyczną o pomocy w sprawach cywilnych, handlowych, rodzinnych i karnych, podpisana w Trypolisie 2.12.1985 r. (Dz.U. z 1987 r. Nr 13, poz. 80)
- umowa z Mongolią z 1998 r. – umowa między Rzeczpospolitą Polską a Mongolią o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych i karnych, sporządzona w Warszawie 19.10.1998 r. (Dz.U. z 2003 r. Nr 43, poz. 370)
- ustawa z 1926 r. – ustawa z 2.08.1926 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. Nr 101, poz. 581 ze zm.); utraciła moc
- ustawa z 1965 r. – ustawa z 12.11.1965 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. Nr 46, poz. 290 ze zm.); utraciła moc
- ustawa z 2011 r. – ustawa z 4.02.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. z 2023 r. poz. 503)

II. Wykaz skrótów tytułów opracowań najczęściej cytowanych

- Bagan-Kurluta, *Prawo* 2015, 2017, 2021 – K. Bagan-Kurluta, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2015, 2017, 2021
- Balicki, MPP – J. Balicki, *Międzynarodowe prawo prywatne*, Lublin 1976
- Europeizacja pr. pryw. – *Europeizacja prawa prywatnego*, red. M. Pazdan, W. Popiołek, E. Rott-Pietrzyk, M. Szpunar, Warszawa 2008, t. 1 i 2
- Festschrift für Martiny – Festschrift für Dieter Martiny zum 70. Geburtstag*, Herausgegeben von N. Witzleb, R. Ellger, P. Mankowski, H. Merket, O. Remien, Tübingen 2014;
- Gedächtnisschrift für Mankowski – Gedächtnisschrift für Peter Mankowski*, Herausgegeben von Ch. von Bar, O.L. Knöfel, U. Magnus, H.-P. Mansel, A. Wudarski, Tübingen 2024
- Gołaczyński, *Prawo* 2008, 2015 – J. Gołaczyński, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2008, 2015
- Jakubowski, *Prawo* – J. Jakubowski, *Prawo międzynarodowe prywatne. Zarys wykładu*, Warszawa 1984
- Jakubowski i in., *Zarys* – J. Jakubowski, M. Tomaszewski, A. Tynel, A.W. Wiśniewski, *Zarys międzynarodowego prawa handlowego*, Warszawa 1983
- Kolizyjne i procesowe aspekty – Kolizyjne i procesowe aspekty prawa rodzinnego*, red. J. Gołaczyński, W. Popiołek, Warszawa 2019
- Księga Barty i Markiewicza – Spory o własność intelektualną. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorom Januszowi Barcie i Ryszardowi Markiewiczowi*, red. A. Matlok, S. Stanisławska-Kloc, Warszawa 2013
- Księga Bleszyńskiego – Oblicza prawa cywilnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Janowi Bleszyńskiemu*, red. K. Szczepanowska-Kozłowska, Warszawa 2013
- Księga Całusa – Studia i rozprawy. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Andrzejowi Całusowi*, red. A. Janik, Warszawa 2009
- Księga Czachórskiego – Rozprawy z prawa cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Witolda Czachórskiego*, red. J. Bleszyński, J. Rajski, Warszawa 1985
- Księga Drozda – Rozprawy cywilistyczne. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Edwardowi Drozdowi*, red. M. Pecyna, J. Pisuliński, M. Podrecka, Warszawa 2013
- Księga Dybowskiego – Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego* 2003, Nr 3.2, Zeszyt dedykowany Profesorowi Tomaszowi Dybowskemu
- Księga Erecińskiego – Aurea Praxis. Aurea Theoria. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 1 i 2, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011
- Księga Gawlika – Rozprawy z prawa cywilnego, własności intelektualnej i prawa prywatnego międzynarodowego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Bogusławowi Gawlikowi*, red. J. Pisuliński, P. Tereszkievicz, F. Zoll, Warszawa 2012
- Księga Gniewka – Współczesne problemy prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Gniewka*, red. J. Gołaczyński, P. Machnikowski, Warszawa 2010
- Księga Gneli – Verba volant, scripta manet. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Bogusławowi Gneli*, red. A. Kaźmierczyk, K. Michałowska, M. Szaraniec, Warszawa 2023
- Księga Gudowskiego – Sine ira et studio. Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorzczak, K. Weitz, Warszawa 2016
- Księga Jodłowskiego – Proces i prawo. Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa ku czci profesora Jerzego Jodłowskiego*, red. E. Łętowska, Wrocław 1989
- Księga Kępińskiego – Problemy polskiego i europejskiego prawa prywatnego. Księga pamiątkowa Profesora Mariana Kępińskiego*, red. K. Klafkowska-Waśniowska, R. Sikorski, M. Sokołowski, Warszawa 2012
- Księga Lichorowicza – Rozprawy i studia. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Aleksandrowi Lichorowiczowi*, red. E. Kremer, Z. Truszkiewicz, Kraków 2009

- Księga Lityńskiego – O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, red. M. Mikołajczyk, t. 1 i 2, Białystok–Katowice 2010
- Księga Martinygo – Znad granicy, ponad granicami. Księga dedykowana profesorowi Dieterowi Martiny*, red. M. Krzymuski, M. Margoński, Warszawa 2014
- Księga Nowackiego – Rozważania o państwie i prawie. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Józefowi Nowackiemu*, Katowice 1993
- Księga Ogiegly – Prawo prywatne wobec wyzwań współczesności. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Leszkowi Ogiegle*, red. M. Fras, P. Słszak, Warszawa 2017
- Księga Olejniczaka – Ius civile vigilantibus scriptum est. Księga jubileuszowa Profesora Adama Olejniczaka*, red. J. Haberko, J. Grykiel, K. Mularski, Warszawa 2022
- Księga Oleszki – Rozprawy z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Aleksandrowi Oleszce*, red. A. Dańko-Roesler, J. Jacyszyn, M. Pazdan, W. Popiołek, Warszawa 2012
- Księga Pazdana I – Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, red. L. Ogiegly, W. Popiołek, M. Szpunar, Kraków 2005
- Księga Pazdana II – Rozprawy z prawa prywatnego i notarialnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Maksymilianowi Pazdanowi*, red. A. Dańko-Roesler, A. Oleszko, R. Pastuszko, Warszawa 2014
- Księga Pionka – Współczesne wyzwania europejskiej przestrzeni prawnej. Księga pamiątkowa dla uczczenia 70. urodzin Profesora Eugeniusza Pionka*, red. A. Łazowski, R. Ostrihansky, Kraków 2005
- Księga Popiołka – Rozprawy z prawa prywatnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Popiołkowi*, red. M. Pazdan, M. Jagielska, E. Rott-Pietrzyk, M. Szpunar, Warszawa 2017
- Księga Przybyłowskiego – Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej Kazimierza Przybyłowskiego*, red. W. Osuchowski, M. Sośniak, B. Walaszek, Kraków 1964
- Księga Radwańskiego – Problemy kodyfikacji prawa cywilnego (studia i rozprawy). Księga pamiątkowa ku czci Profesora Zbigniewa Radwańskiego*, red. S. Sołtysiński, Poznań 1990
- Księga Rajskiego – W kierunku europeizacji prawa prywatnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Jerzemu Rajskiemu*, red. A. Brzozowski, W. Kocot, K. Michałowska, Warszawa 2007
- Księga Skąpskiego – Rozprawy z polskiego i europejskiego prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Józefowi Skąpskiemu*, red. A. Mączyński, M. Pazdan, A. Szpunar, Kraków 1994
- Księga Sobańskiego – Valeat aequitas. Księga pamiątkowa ofiarowana Księdzu Profesorowi Remigiuszowi Sobańskiemu*, red. M. Pazdan, Katowice 2000
- Księga Sołtysińskiego – Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Sołtysińskiemu*, red. A. Nowicka, Poznań 2005
- Księga Sondla – Leges sapere. Studia i prace dedykowane Profesorowi Januszowi Sondlowi w pięćdziesiątą rocznicę pracy naukowej*, red. W. Uruszczak, P. Święcicki, A. Kremer, Kraków 2008
- Księga Steckiego – Księga pamiątkowa ku czci Profesora Leopolda Steckiego*, red. M. Bączyk i in., Toruń 1997
- Księga Stefki – Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefki*, komitet red. J. Jodłowski, W. Berutowicz, J. Fiema, E. Wengerek, Warszawa–Wrocław 1967
- Księga Stelmachowskiego – „Studia Iuridica Agraria” 2005, t. 5, tom poświęcony Profesorowi Andrzejowi Stelmachowskiemu*, red. S. Prutis
- Księga Strzępki – Prawo handlowe. Między teorią, praktyką a orzecznictwem. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Januszowi Strzępcy*, red. P. Pinior, Warszawa 2019

- Księga Szytyka – Rozprawy z prawa prywatnego, prawa o notariacie i prawa europejskiego*, red. E. Drozd, A. Oleszko, M. Pazdan, Kluczbork 2007
- Księga Szwaji – Księga pamiątkowa ku czci profesora Janusza Szwaji*, red. E. Nowińska, M. du Vall, Kraków 2004
- Księga Szurskiego – Międzynarodowy i krajowy arbitraż handlowy u progu XXI wieku. Księga pamiątkowa dedykowana doktorowi habilitowanemu Tadeuszowi Szurskiemu*, red. P. Nowaczyk, Warszawa 2009
- Księga Tomaszewskiego – Prawo prywatne i arbitraż. Księga jubileuszowa dedykowana doktorowi Maciejowi Tomaszewskiemu*, red. J. Poczobut, A.W. Wiśniewski, Warszawa 2016
- Księga Traple – Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple*, Warszawa 2017
- Księga Tynela – Arbitraż i mediacja. Księga jubileuszowa dedykowana doktorowi Andrzejowi Tynelowi*, red. M. Łaszczuk i in., Warszawa 2012
- Księga Włodyki – Studia z prawa gospodarczego i handlowego. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Stanisława Włodyki*, red. W. Pyzioł i in., Kraków 1996
- Księga WPiA UKSW – Iura et negotia. Księga jubileuszowa z okazji 15-lecia Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*, red. A. Tarwacka, Warszawa 2015
- Księga Zedlera – Proces cywilny. Nauka – Kodyfikacja – Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012
- Księga Zielińskiego – W poszukiwaniu dobra wspólnego. Księga jubileuszowa Profesora Macieja Zielińskiego*, red. A. Choduń, S. Czepita, Szczecin 2010
- Księga Ziemianina – W kręgu teoretycznych i praktycznych aspektów prawoznawstwa. Księga jubileuszowa Profesora Bronisława Ziemianina*, red. M. Zieliński, Szczecin 2005
- Ludwiczak, MPP 1971, 1990, 1996 – W. Ludwiczak, *Międzynarodowe prawo prywatne*, Warszawa 1971, Warszawa 1990, Poznań 1996
- Między. Pr. Handl.* 2013 – *System Prawa Handlowego*, t. 9, *Międzynarodowe prawo handlowe*, red. W. Popiołek, Warszawa 2013
- Nowe europ. pr. sp.* – *Nowe europejskie prawo spadkowe*, red. M. Pazdan, J. Górecki, Warszawa 2015
- Pazdan, *Prawo* 1987, 1998, 2009, 2010, 2012, 2017 – M. Pazdan, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 1987, 1998, 2009, 2010, 2012, 2017
- PPM. Komentarz 2017 – *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut, Warszawa 2017
- PPM. Komentarz 2018 – *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan, Warszawa 2018
- Przybyłowski 1935 – K. Przybyłowski, *Prawo prywatne międzynarodowe. Część ogólna*, Lwów 1935
- Przybyłowski 1964 – K. Przybyłowski, *Kodyfikacyjne zagadnienia polskiego prawa międzynarodowego prywatnego*, SC 1964/5
- Przybyłowski 1966 – K. Przybyłowski, *Nowe polskie unormowanie problematyki kolizyjnej prawa prywatnego międzynarodowego*, SC 1966/8
- Sośniak, *Prawo* – M. Sośniak, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Katowice 1991
- Sośniak i in., MPR – M. Sośniak, B. Walaszek, E. Wierzbowski, *Międzynarodowe prawo rodzinne*, Wrocław–Warszawa 1969
- System Prawa UE*, t. 1 – *System Prawa Unii Europejskiej*, t. 1, *Podstawy i źródła prawa Unii Europejskiej*, red. S. Biernat, Warszawa 2020
- System*, t. 19, 2006 – *System Prawa Prywatnego. Prawo papierów wartościowych*, red. A. Szumański, Warszawa 2006

- System*, t. 20 [A, B, C] – *System Prawa Prywatnego*, t. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2014; *System Prawa Prywatnego*, t. 20B, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015; *System Prawa Prywatnego*, t. 20C, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015
- Walaszek, Sośniak, *Zarys* 1968, 1973 – B. Walaszek, M. Sośniak, *Zarys prawa międzynarodowego prywatnego*, Warszawa 1968, 1973
- Wierzbowski, MOPSC – E. Wierzbowski, *Międzynarodowy obrót prawny w sprawach cywilnych*, Warszawa 1971
- Wpływ europeizacji prawa – Wpływ europeizacji prawa na instytucje prawa handlowego*, red. J. Kuczalak-Jankowska, Warszawa 2013
- Współczesne wyzwania – Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego*, red. J. Poczuć, Warszawa 2013
- Zoll, MPP – F. Zoll, *Międzynarodowe prawo prywatne*, Kraków 1947

III. Czasopisma

ADR	– ADR. Arbitraż i Mediacja
AICr	– Archivum Iuridicum Cracoviense
BMS	– Biuletyn Ministerstwa Sprawiedliwości
Clunet	– Journal de droit international, fondé par E. Clunet
CMLR	– Common Market Law Review
DNotZ	– Deutsche Notar Zeitschrift
EPS	– Europejski Przegląd Sądowy
GPR	– Zeitschrift für Gemeinschaftsprivatrecht (dawniej); Zeitschrift für das rivatrecht der Europäischen Union
GSP	– Gdańskie Studia Prawnicze
IPRax	– Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts
IPRspr	– Die deutsche Rechtsprechung auf dem Gebiete des Internationalen Priwatrechts
IZ	– Juristenzeitung
KPN	– Krakowski Przegląd Notarialny
KPP	– Kwartalnik Prawa Prywatnego
KSP	– Krakowskie Studia Prawnicze
M. Praw.	– Monitor Prawniczy
M.P.Pr.	– Monitor Prawa Pracy
NJW	– Neue Juristische Wochenschrift
NP	– Nowe Prawo
NPN	– Nowy Przegląd Notarialny
ONSAiWSA	– Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego i Wojewódzkich Sądów Administracyjnych
OSN	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna (od 1995 r.)
OSNCP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna oraz Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych (od 1963 r. do 1994 r.)
OSNC-ZD	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna – Zbiór Dodatkowy
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich (poprzednio Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych)

OSPika	– Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
Pal.	– Palestra
PiP	– Państwo i Prawo
PPC	– Polski Proces Cywilny
PPG	– Problemy Prawne Górnictwa
PPH	– Przegląd Prawa Handlowego
PPHZ	– Problemy Prawne Handlu Zagranicznego
PPiA	– Przegląd Prawa i Administracji
PPPM	– Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego
PS	– Przegląd Sądowy
PUG	– Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
PwHZ	– Prawo w Handlu Zagranicznym
PWOWI	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej
PWPMEiP	– Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego
PWS	– Problemy Wymiaru Sprawiedliwości
PYIL	– The Polish Yearbook of International Law
RabelsZ	– Rabels Zeitschrift (oraz poprzednia nazwa „Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht”)
RCDIP	– Revue critique de droit international privé
RDIPP	– Rivista di diritto internazionale privato e processuale
Rec. des Cours	– Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye
Rej.	– Rejent
RNotZ	– Rheinische Notarzeitschrift
R.Pr.	– Radca Prawny
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
RPiE	– Ruch Prawniczy i Ekonomiczny
SC	– Studia Cywilistyczne
SIS	– Studia Iuridica Silesiana
St. et Doc.	– Studia et Documenta
St. Iur.	– Studia Iuridica
St. Pr.-Ek.	– Studia Prawno-Ekonomiczne
St. Praw.	– Studia Prawnicze
St. Prawa Pryw.	– Studia Prawa Prywatnego
TiGM	– Technika i Gospodarka Morska
TP	– Themis Polska
TPP	– Transformacje Prawa Prywatnego
ZEV	– Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge
ZfRV	– Zeitschrift für Europarecht, Internationales Privatrecht und Rechtsvergleichung (dawniej: Zeitschrift für Rechtsvergleichung)
ZNUJ	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze
ZNUMK	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Prawo
ZVglRWiss	– Zeitschrift für Vergleichende Rechtswissenschaft

IV. Inne

ETPC	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
MOP	– Międzynarodowa Organizacja Pracy
TS	– Trybunał Sprawiedliwości, sąd w ramach Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE), dawniej: Trybunału Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich
PWBiS	– przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości

Pełna informacja bibliograficzna o pozycjach powoływanych w przypisach w formie skróconej jest podana w literaturze do poszczególnych paragrafów.

OBJAŚNIENIA WYRAZÓW I ZWROTÓW ŁACIŃSKICH UŻYWANYCH W TYM OPRACOWANIU I W WYKŁADACH Z PRAWA PRYWATNEGO MIĘDZYNARODOWEGO*

acta iure imperii – działania lub zaniechania państwa w wykonywaniu władzy publicznej
actio rei vindicatio – powództwo windykacyjne, powództwo o wydanie rzeczy wytoczone przez właściciela przeciwko osobie, w której władaniu rzecz się znajduje
actor sequitur forum rei – dosł. powód podąża za sądem pozwanego i właściwość sądu określana jest według miejsca zamieszkania pozwanego
animus menendi – zamiar przebywania (zamieszkiwania)
apatrides – apatrydzi, bezpaństwowcy
circulus vitiosus – błędne koło
damnum – szkoda
de lege ferenda – co do oczekiwanej (proponowanej) zmiany prawa
de lege lata – z punktu widzenia prawa obowiązującego
delictum – czyn niedozwolony
donatio mortis causa – darowizna na wypadek śmierci; darowizna, której skuteczność uzależniona jest od śmierci darczyńcy
domicilium – miejsce zamieszkania
exceptio plurium concubentium – zarzut obcowania z innymi mężczyznami przez matkę dziecka w okresie koncepcyjnym
exequatur – dosłownie „niech wykona” lub „niech zostanie wykonane”; władczy akt organu państwa wykonania, na mocy którego organ ten zezwala, aby zagraniczne orzeczenie zostało wykonane na terytorium tego państwa
figura humana – postać człowieka (ludzka)
fiscus, fisci – skarb państwa
forma ad eventum – wymagania dotyczące formy dla osiągnięcia określonych skutków
forma ad probationem – wymagania dotyczące formy pod rygorem ograniczeń dowodowych
forma ad solemnitatem – wymagania dotyczące formy pod rygorem nieważności
forum actoris – sąd właściwy z uwagi na okoliczności (np. miejsce zamieszkania) związane z powodem
forum necessitatis – dosłownie: sąd mający lub wykonujący jurysdykcję z konieczności; jurysdykcja krajowa konieczna

* Objasnienie wyrazów i zwrotów łacińskich przygotował Maksymilian Pazdan.

- forum non conveniens* – rozwiązanie (określane także jako „doktryna”) dopuszczające możliwość odstąpienia od wykonywania jurysdykcji w danej sprawie przez sąd, który uznaje się za nieodpowiedni do jej rozpoznania, zwłaszcza gdy w jego przekonaniu wskazane jest, by sprawę tę rozstrzygały sądy innego państwa
- hereditas iacens* – spadek „spoczywający”
- hereditatis petitio* – ochrona dziedziczenia
- in fraudem legis* – (działanie) w celu obejścia prawa
- ius retentionis* – prawo zatrzymania
- legatum* – zapis testamentowy
- legatum per vindicationem* – zapis testamentowy wywołujący bezpośrednio skutki rozporządzające (w szczególności rzeczowe)
- lex, legis* – prawo (przedmiotowe), normy prawne (nie tylko ustawowe)
- lex adoptionis* – prawo właściwe do oceny przysposobienia
- lex cartae sitae* – prawo miejsca położenia dokumentu
- lex causae* – prawo właściwe dla określonego zakresu (przykład 1: „zdolność deliktowa podlega *legi causae*” – oznacza to przyporządkowanie zdolności deliktowej do zakresu zastosowania statutu deliktowego; przykład 2: „Znaczenie winy w razie orzekania o rozwodzie ocenia się według *legis causae*” – oznacza to, że kwestia, o której mowa, przyporządkowana jest do zakresu zastosowania statutu rozwodowego; przykład 3: przepis art. 25 ust. 1 ustawy z 2011 r. stanowi: „Forma czynności prawnej podlega prawu właściwemu dla tej czynności”, co oznacza, że „właściwa dla formy czynności prawnej jest *lex causae*”)
- lex contractus* – statut kontraktowy; prawo właściwe dla umowy obligacyjnej
- lex domicilii* – prawo miejsca zamieszkania
- lex fori* – prawo miejsca (państwa) siedziby organu (np. sądu), przed którym toczy się postępowanie
- lex fori concursus* – prawo państwa, w którym postępowanie upadłościowe się toczy
- lex fori executionis* – prawo państwa, w którym wszczęto postępowanie egzekucyjne
- lex generalis* – ustawa ogólna; ogólne unormowanie określonego obszaru regulacji
- lex loci actus* – prawo miejsca dokonania czynności prawnej
- lex loci arbitrii* – prawo miejsca arbitrażu
- lex loci celebrationis matrimonii* – prawo miejsca zawarcia małżeństwa
- lex loci contractus* – prawo miejsca zawarcia umowy
- lex loci damni* – prawo miejsca szkody
- lex loci delicti commissi* – prawo miejsca dokonania czynu niedozwolonego
- lex loci destinationis* – prawo miejsca, do którego rzecz została wysłana
- lex loci expeditionis* – prawo miejsca, z którego rzecz została wysłana
- lex loci laboris* – prawo państwa, w którym praca była, jest lub ma być wykonywana
- lex loci solutionis* – prawo miejsca wykonywania zobowiązania
- lex patriae* – prawo ojczyste; prawo państwa, którego obywatelem jest dana osoba
- lex rei sitae* – prawo miejsca położenia rzeczy; prawo państwa, w którym rzecz się znajduje
- lex specialis* – ustawa szczególna; unormowanie szczególne
- lex successionis* – statut spadkowy; prawo właściwe do oceny ogółu kwestii spadkowych
- lex valutae (lex monetae, lex pecuniae)* – prawo państwa, które kreowało dany rodzaj pieniądza
- lis, litis* – spór sądowy
- lis alibi pendens* – dosłownie: „spór gdzie indziej się toczy”, krócej *lis pendens*; zawisłość sprawy
- locus regit actum* – czynność prawną należy oceniać według prawa miejsca jej dokonania
- locus regit formam actus* – forma czynności prawnej podlega prawu miejsca jej dokonania
- mater semper caerta est* – matka jest zawsze pewna

- matrimonium claudicans* – małżeństwo dotknięte wadą prawną (z prawnego punktu widzenia „ułomne”)
- mobilia personam sequuntur* – „ruchomości idą za osobą”; dla ruchomości właściwe jest prawo personalne osoby, do której rzecz należy
- mortis causa* – na wypadek śmierci
- naturalia negotii* – nieistotne przedmiotowe składniki czynności prawnej
- nasciturus* – dziecko poczęte, lecz jeszcze nienarodzone
- negotiorum gestio* – prowadzenie cudzych spraw bez zlecenia
- negotium claudicans* – czynność prawna „kulejąca” (dotknięta wadą prawną)
- nondum conceptus* – dziecko jeszcze niepoczęte, które zostanie poczęte w przyszłości
- numerus clausus* – wyliczenie wyczerpujące; liczba składników zamknięta
- obligatio ex contractu* – zobowiązanie umowne; zobowiązanie, którego źródłem jest umowa obligacyjna
- obligatio ex delicto* – zobowiązanie deliktowe; zobowiązanie, którego źródłem jest czyn niedozwolony
- onus probandi* – ciężar dowodu
- pactum* – umowa
- pactum de contrahendo* – umowa przedwstępna
- pactum de non alienando* – umowa przewidująca, że rzecz nie zostanie zbyta
- pactum de non cedendo* – umowa, w której postanowiono, że nie zastąpi zbycia prawa (np. przelew wierzytelności)
- perpetuatio iurisdictionis* – zasada ciągłości jurysdykcji krajowej
- petitio principii* – wnioskowanie o niewiadomej z niewiadomej
- prima facie* – „na pierwszy rzut oka”
- professio iuris* – wybór prawa; oświadczenie strony lub uzgodnione oświadczenia stron o poddaniu sprawy określonemu prawu (prawu określonego państwa)
- prorogatio fori* – porozumienie stron co do właściwości sądu
- ratio legis* – racje przemawiające za uchwaleniem danej ustawy; cele, które pragnie się dzięki niej osiągnąć
- receptum arbitrii* – umowa stron z arbitrem
- res corporalis* – rzecz materialna
- reservatio mentalis* – zastrzeżenie potajemne
- res extra commercium* – rzecz wyłączona z obrotu
- res in transitu* – rzecz w transporcie
- sensu largo* – w znaczeniu szerokim
- sensu stricto* – w znaczeniu ścisłym
- separatio bonorum* – oddzielenie spadku od majątku spadkobiorcy
- stationes fisci* – terenowe urzędy skarbu państwa
- successio, -nis* – dziedziczenie, następstwo prawne
- successio ab intestato* – dziedziczenie ustawowe
- vis maior* – siła wyższa

PRZEDMOWA

W państwach członkowskich Unii Europejskiej norm prawa prywatnego międzynarodowego poszukiwać dziś należy w aktach prawa unijnego, umowach międzynarodowych i regulacjach krajowych. Dotyczy to także Polski, odkąd staliśmy się członkiem Unii Europejskiej.

W oddanym do rąk Czytelnika opracowaniu objaśnione zostały unormowania unijne, konwencyjne i krajowe prawa prywatnego międzynarodowego. Uwzględniono aktualne tendencje w doktrynie i orzecznictwie trybunałów międzynarodowych (Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka), sądów polskich i w niezbędnym zakresie sądów państw członkowskich UE.

Opracowanie to nawiązuje do podręcznika mojego autorstwa pt. *Prawo prywatne międzynarodowe*, którego pierwsze wydanie ukazało się w roku 1987, a ostatnie (szesnaste) w roku 2017. Jego zawartość jest jednak znacznie bogatsza od zawartości podręcznika. Chodzi nie tylko o aktualizację informacji o stanie prawnym w naszej dziedzinie i pogłębienie analiz poświęconych instytucjom tradycyjnie zaliczanym do tej dziedziny, lecz także o próbę uchwycenia i upowszechnienia wiedzy o nowych zjawiskach w obszarze prawa prywatnego międzynarodowego, dostrzeżonych już przez doktrynę.

Zwrócono w nim także uwagę na zjawiska pozostające w polu zainteresowania prawa prywatnego międzynarodowego, które występują na pograniczu z innymi obszarami lub dziedzinami prawa, takimi jak prawo Unii Europejskiej, prawo międzynarodowe publiczne czy prawo międzynarodowego postępowania cywilnego.

Potrzeba szerszego spojrzenia na regulację obrotu międzynarodowego wynika także ze specyfiki prawa Unii Europejskiej i przemian zachodzących w jego obrębie. Unijne normy wskazujące prawo właściwe zasadniczo są skoordynowane z unijnymi normami jurysdykcyjnymi i w stosunku do nich komplementarne. Przemawia to na rzecz omówienia ich w ramach jednego wykładu poświęconego prawu prywatnemu międzynarodowemu. U podstaw unijnych uregulowań mających znaczenie dla naszej dziedziny znajduje się przy tym zasada wzajemnego zaufania, która wpływa na wykładnię tych uregulowań i praktykę ich stosowania.

W konsekwencji w opracowaniu tym znalazły się również rozważania poświęcone międzynarodowemu postępowaniu cywilnemu (w szczególności jurysdykcji i uznaniu oraz wykonaniu zagranicznych orzeczeń). Opracował je na moją prośbę dr Krzysztof Pacuła, za co jestem mu bardzo wdzięczny. Jego autorstwa są więc rozdziały III i XIII oraz § 37 w rozdz. VIII i fragmenty dotyczące zagadnień należących do prawa międzynarodowego postępowania cywilnego w rozdz. X. Pan Doktor dokonał również aktualizacji § 2 pkt VI i § 3 w rozdziale I, nadając im nowy kształt.

Bardzo serdeczne podziękowania za możliwość konsultacji i wszelką pomoc w trakcie przygotowywania opracowania składam Panu Profesorowi Maciejowi Szpunarowi, Rzecznikowi Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej.

Z myślą o studentach prawa omówienia instytucji prawa prywatnego międzynarodowego zostały wzbogacone wieloma przykładami. Pomocne dla studiujących mogą być włączone do opracowania objaśnienia terminów i zwrotów łacińskich używanych powszechnie na świecie w piśmiennictwie i w wykładach prawa prywatnego międzynarodowego. Dla seminarzystów i doktorantów mogą być przydatne informacje bibliograficzne podane w opracowaniu.

Książka może być przydatna także dla prawników reprezentujących niemal wszystkie zawody prawnicze, a także dla pracowników niektórych organów administracji państwowej i samorządowej oraz przedstawicieli władzy ustawodawczej.

Maksymilian Pazdan

Katowice, luty 2026 roku

CZĘŚĆ OGÓLNA

Rozdział I

WIADOMOŚCI WSTĘPNE

§ 1. Pojęcie i zadania prawa prywatnego międzynarodowego

Literatura: K. Bagan-Kurluta, *Rozważania nad prawem kolizyjnym. Między Savignym a współczesnymi koncepcjami doktrynalnymi*, Białystok 2021; M. Czepelak, *Umowa międzynarodowa jako źródło prawa prywatnego międzynarodowego*, Warszawa 2008; Gołaczyński, *Prawo* 2015; J. Jakubowski, *Funkcje i zakres prawa prywatnego międzynarodowego*, PiP 1966/1; J. Jakubowski, *Nowe drogi rozwoju międzynarodowego prawa prywatnego*, PiP 1975/12; W. Ludwiczak, *Między normą kolizyjną a prawem jednolitym*, RPiE 1958/1; A. Mączyński, *Pojęcie prawa prywatnego międzynarodowego i jego związek z prawem prywatnym*, KPP 2022/1; A. Mączyński, *Wskazanie kilku praw przez normę kolizyjną prawa prywatnego* [w:] *Księga Skąpskiego*; K. Pacuła, *O relacjach prawa prywatnego międzynarodowego do prawa międzynarodowego publicznego. Uwagi na tle prawa Unii Europejskiej i orzecznictwa TSUE* [w:] *Prawne zagadnienia międzynarodowego obrotu cywilnego i handlowego*, red. E. Figura-Góralczyk, R. Flejszar, B. Gneta, P. Mostowik, Warszawa 2023; M. Pazdan [w:] *System*, t. 20A; M. Pazdan [w:] *PPM. Komentarz* 2017; K. Przybyłowski, *Zagadnienie definicji prawa międzynarodowego prywatnego*, *Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego*, t. 13A, Wrocław 1958; Przybyłowski 1935; J. Skąpski, *Unification des règles des conflits de lois et unification du droit interne*, AICr 1968, t. 1; S. Sołtysiński, *Recenzja z pierwszego wydania niniejszego podręcznika*, PiP 1988/11; M. Sośniak, *Considérations sur l'étendue et l'objet du droit international privé*, PYIL 1983, t. 12; H. Trammer, *Zasięg obowiązywania prawa prywatnego międzynarodowego*, PiP 1966/12; Zoll, MPP.

I. Nazwa

Nazwy prawo prywatne międzynarodowe (*private international law*) po raz pierwszy użył 1 uczony amerykański J. Story w dziele wydanym w 1834 r.¹ Nazwą tą posłużyli się: w Niemczech w 1841 r. W. Schaeffner² (*das internationale Privatrecht*), we Francji w 1843 r. J. Foelix³ (*droit international privé*). Jej odpowiedniki można spotkać w wielu państwach na świecie.

¹ J. Story, *Commentaries on the Conflict of Laws, Foreign and Domestic in Regard to Contracts, Rights and Remedies, and Especially in Regard to Marriages, Divorces, Wills Successions and Judgments*, Boston 1834, § 9.

² W. Schaeffner, *Entwicklung des internationalen Privatrechts*, Frankfurt am Main 1841.

³ J. Foelix, *Traité de droit international privé*, Paris 1843, s. 12.

W USA najczęściej używana jest nazwa *conflict of laws*⁴, natomiast w Wielkiej Brytanii obie nazwy: *conflict of laws*⁵ i *private international law*⁶ ze sobą konkurują.

- 2 W polskim piśmiennictwie od dawna używana jest nazwa „prawo prywatne międzynarodowe”⁷. Posłużył się nią również polski ustawodawca w latach 1926, 1965 i 2011⁸. Używana jest jednak czasem z inną kolejnością słów, które się na nią składają: jako „prawo międzynarodowe prywatne”⁹ lub „międzynarodowe prawo prywatne”¹⁰.

II. Prawo prywatne międzynarodowe w znaczeniu wąskim

- 3 Międzynarodowy ruch osobowy oraz międzynarodowy obrót gospodarczy to główne źródła częstego występowania w dzisiejszych czasach sytuacji życiowych (stosunków) powiązanych z więcej niż jednym obszarem prawnym (obszarem prawnym więcej niż jednego państwa). **Sytuacje (stosunki) tego rodzaju bywają nazywane sytuacjami (stosunkami) międzynarodowymi, transgranicznymi lub sytuacjami (stosunkami) z elementem obcym (zagranicznym).**

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego pod koniec 2022 r. pracę w Polsce wykonywało ponad milion cudzoziemców¹¹. Na podstawie danych dotyczących 2023 r. liczbę cudzoziemców przebywających w Polsce szacuje się na kilka milionów. W tym samym roku kwota bezpośrednich inwestycji zagranicznych znacznie przekroczyła 100 mld zł¹².

U źródeł tych zjawisk leży wiele przyczyn. Polska staje się dla wielu stosunkowo atrakcyjnym kierunkiem migracji zarobkowej. Dostrzega się także jej potencjał inwestycyjny. Rośnie zainteresowanie naszym krajem, co przekłada się nie tylko na większy ruch

⁴ Np. J.H. Beale, *A Treatise on the Conflict of Laws*, t. 1–3, New York 1935; E. Rabel, *The Conflict of Laws. A Comparative Study*, Ann Arbor (Un. Michigan Law School), t. 1–4, 1945–1958; A.A. Ehrenzweig, *A Treatise on the Conflict of Law*, Saint Paul Minnesota 1962; R.A. Leflar, *American Conflicts Law*, Indianapolis–Kansas City–New York 1968; E.F. Scoles, P. Hay, P.J. Broches, S.C. Symeonides, *Conflicts of Laws*, Saint Paul Minnesota 2004.

⁵ Np. J. Westlake, *Private International Law*, London 1925; G.C. Cheshire, *Private International Law*, Oxford 1952; A. Anton, P. Beaumont, *Private International Law. A Treatise from the Standpoint of Scots Law*, Edinburgh 1990; G.C. Cheshire, P.M. North, J. Fawcett, *Private International Law*, London 1999, 2008.

⁶ Np. R.H. Graveson, *The Conflict of Laws*, London 1960, 1965; A.V. Dicey, J.H.C. Morris, L. Collins, *The Conflict of Laws*, London 2006 (2 tomy oraz Second Supplement 2008).

⁷ P. Nowiński, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 1865; Przybyłowski 1935, s. 12.

⁸ W ustawie z 1926 r. nazwa ta została zamieszczona po tytule głównym: „ustawa [...] o prawie właściwym dla stosunków prywatnych międzynarodowych”.

⁹ Np. Walaszek, Sośniak, *Zarys* 1973.

¹⁰ Np. Zoll, MPP; Balicki, MPP; Ludwiczak, MPP 1990.

¹¹ Główny Urząd Statystyczny, *Cudzoziemcy wykonujący pracę w Polsce w 2023 r.*, 11.6.2024 r. GUS.gov.pl.

¹² „Miesięcznik Makroekonomiczny Polskiego Instytutu Ekonomicznego” 2023/12, s. 3.

turystyczny, ale także na coraz częstsze decyzje o osiedleniu się na jego terytorium. Wreszcie niekiedy tragiczne wydarzenia sprawiają, że cudzoziemcy właśnie w Polsce muszą szukać schronienia.

W każdym razie obywatele innych państw i kapitał zagraniczny stanowią istotną część polskiej gospodarki. Cudzoziemcy w Polsce uczą się, pracują lub prowadzą działalność gospodarczą, zakładają rodziny i wreszcie decydują się pozostać tu do końca swoich dni.

Równocześnie zjawisko migracji nie omija osób narodowości polskiej oraz osób w inny sposób związanych z naszym krajem. Szacuje się, że liczba Polaków przebywających czasowo poza granicami kraju kształtuje się na poziomie 1,5 mln osób¹³.

Międzynarodowy ruch osobowy oraz międzynarodowy obrót gospodarczy to główne źródła częstego występowania w dzisiejszych czasach sytuacji życiowych (stosunków) powiązanych z więcej niż jednym obszarem prawnym (obszarem prawnym więcej niż jednego państwa).

W takich sytuacjach pojawia się pytanie: jakie prawo (prawo jakiego państwa) zastosować?

Odpowiedzi na to pytanie udzielają specjalnie w tym celu sformułowane normy, tzw. **normy kolizyjne**. Normy te rozgraniczają sfery działania systemów prawnych w przestrzeni przez określenie ich właściwości (kompetencji). Są więc normami dotyczącymi stosowania norm merytorycznych (normami o normach) i stąd **w nauce prawa prywatnego międzynarodowego określa się je czasem mianem „norm kompetencyjnych”**. Kształtują jednak kompetencję sądu do orzekania według treści norm wchodzących w skład takiego albo innego systemu prawnego. Innymi słowy, **określają, jakie prawo (prawo jakiego państwa) powinno stanowić podstawę rozstrzygnięcia danej sprawy**. Ustanawiają zarazem obowiązek stosowania – przy ocenie sprawy, o którą chodzi – norm należących do takiego lub innego systemu prawnego. Takie właśnie normy kolizyjne wchodziły w skład prawa prywatnego międzynarodowego.

Prawo prywatne międzynarodowe w swej kolizyjnej części obejmuje więc ogół norm rozgraniczających – w stosunkach z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy – sfery działania porządków prawnych różnych państw przez określenie, normy którego z nich należy stosować.

Dla tak rozumianego pojęcia tego prawa przyjmujemy nazwę: **prawo prywatne międzynarodowe w znaczeniu wąskim**. Stwierdzenie to zapowiada, że możliwe jest również szerokie ujęcie pojęcia prawa prywatnego międzynarodowego, o czym niżej.

¹³ Główny Urząd Statystyczny, *Informacja o rozmiarach i kierunkach czasowej emigracji z Polski w latach 2017–2022*, 20.12.2023 r., gus.gov.pl.

- 5 W przeszłości prawo prywatne międzynarodowe stanowiło część prawa wewnętrznego każdego państwa. Każde państwo miało więc własne prawo prywatne międzynarodowe. Obecnie w państwach członkowskich Unii Europejskiej należy wyróżnić dwa składniki: **europejskie (unijne) i krajowe prawo prywatne międzynarodowe**. Do tego dochodzą normy prawa prywatnego międzynarodowego zamieszczone w umowach międzynarodowych. Dotyczy to także naszego państwa i obowiązującego u nas prawa prywatnego międzynarodowego.

Normy krajowego prawa prywatnego międzynarodowego poszczególnych państw zostały ukształtowane pod wpływem różnych czynników, zachodzą więc między nimi – niekiedy dość znaczne – różnice. Temu zróżnicowaniu starano się zapobiec, podejmując wysiłki zmierzające do **ujednolicenia norm kolizyjnych prawa prywatnego międzynarodowego, m.in. w drodze umów międzynarodowych**¹⁴, przede wszystkim wielostronnych, obejmujących większą liczbę państw lub pewne ich grupy, oraz umów dwustronnych. Mieliśmy więc do czynienia ze zjawiskiem „umiędzynarodowienia” do pewnego stopnia omawianej dziedziny prawa.

Konwencje, których uczestnikiem jest Polska, zostaną wymienione w § 3 niniejszego rozdziału.

Trzeba też wspomnieć, że po zmianie (mocą Traktatu Amsterdamskiego) brzmienia art. 65 TWE (obecnie art. 81 TFUE) pojawiły się nowe możliwości dla prawodawcy unijnego. W zakresie niezbędnym do zapewnienia należytego funkcjonowania rynku wewnętrznego prawodawca ten może podejmować działania unifikacyjne obejmujące normy określające właściwość sądu oraz właściwość prawa. Traktat Lizboński kompetencję tę wzmocnił. O krokach podjętych na tej drodze będzie mowa w § 3 pkt II niniejszego rozdziału. Po dniu 1.05.2004 r. przedsięwzięcia te są doniosłe także dla Polski.

- 6 **Organ każdego państwa stosuje przede wszystkim normy kolizyjne prawa prywatnego międzynarodowego obowiązujące w danym państwie (w jego siedzibie).** Mogą to być normy pochodzenia czysto krajowego lub międzynarodowego. Kwestia stosunku krajowych norm kolizyjnych do norm pochodzenia międzynarodowego (w tym także norm prawa unijnego) zostanie wyjaśniona w dalszych rozważaniach.

Normy kolizyjne obcego prawa prywatnego międzynarodowego mogą być stosowane jedynie na podstawie i w granicach dopuszczonych przez normy kolizyjne obowiązujące w danym państwie. Rolę taką odgrywają w szczególności normy o **odesłaniu**.

¹⁴ Duże zasługi w dziele unifikacji norm kolizyjnych w skali międzynarodowej ma Konferencja Haska Prawa Prywatnego Międzynarodowego. Por. A. Zieliński, *Haska Konferencja Prawa Prywatnego Międzynarodowego*, PiP 1982/11, s. 61 i n.

Nie wszystkie normy kolizyjne prawa prywatnego międzynarodowego rozumianego wąsko skonstruowane są identycznie i spełniają takie same funkcje. Oprócz norm, za których pośrednictwem następuje **wskazanie prawa właściwego** (np. art. 11–27 ustawy z 2011 r.), istnieją normy powołane do wypełniania jedynie różnych **funkcji pomocniczych** (por. np. art. 5–8 ustawy z 2011 r.). Ich rola jest zresztą znaczna. Oddziałują one na funkcjonowanie mechanizmu kolizyjnoprawnego, którego główne instrumenty stanowią normy należące do pierwszej grupy. Uzupełniają i wzbogacają ten mechanizm.

Przepisy prawa prywatnego międzynarodowego ujmowanego wąsko są w przeważającej mierze przepisami bezwzględnie wiążącymi (*iuris cogentis*). Wola stron może stanowić podstawę wskazania prawa właściwego jedynie w przypadkach przewidzianych w ustawie z 2011 r. (por. art. 4 ust. 1, art. 52) oraz w innych aktach należących do źródeł prawa prywatnego międzynarodowego obowiązującego w Polsce (por. art. 3 rozporządzenia Rzym I, art. 14 rozporządzenia Rzym II, art. 22, art. 24 ust. 2 i art. 25 ust. 3 rozporządzenia spadkowego).

Sporna jest w nauce rola tzw. **elementu obcego** (zagranicznego) przy wytyczaniu zasięgu norm kolizyjnych prawa prywatnego międzynarodowego. **Stosunek z elementem obcym** to taki stosunek, który nie jest w całości zamknięty w obrębie jednego państwa (państwa, w którym dokonywana jest jego ocena). Powiązanie z obcym obszarem prawnym może nastąpić za pośrednictwem różnych czynników, np. obywatelstwa, miejsca zamieszkania lub siedziby przynajmniej jednej strony danego stosunku, miejsca zdarzenia będącego jego źródłem (np. miejsca zawarcia umowy), miejsca położenia przedmiotu prawa.

Niektórzy sądzą, że zasięgiem norm kolizyjnych prawa prywatnego międzynarodowego należy objąć jedynie stosunki z elementem obcym, czyli tzw. stosunki międzynarodowe¹⁵, inni uważają, że wszelkie stosunki, a więc także te, które powiązane są wyłącznie z własnym obszarem prawnym¹⁶ (z obszarem prawnym państwa, o którego normy kolizyjne chodzi).

Trafny wydaje się ostatni punkt widzenia. Przeciwno zacieśnianiu zasięgu norm kolizyjnych prawa prywatnego międzynarodowego do sytuacji z elementem obcym przemawia budowa norm kolizyjnych. Z punktu widzenia każdej wziętej z osobna normy kolizyjnej znaczenie ma tylko to powiązanie stosunków objętych zakresem normy z obszarem danego państwa, które zostało podniesione do rangi łącznika. Inne powiązania owych stosunków są zupełnie obojętne. Pozbawione znaczenia jest więc to, czy te inne powiązania dotyczą tego samego państwa, co powiązanie przewidziane w łączniku, czy

¹⁵ Tak S. Sołtysiński, *Recenzja...*, s. 111; Wierzbowski, MOPSC, s. 11; Jakubowski, *Prawo*, s. 15; Ludwiczak, MPP 1990, s. 12–14; J. Poczobut, A.W. Wiśniewski [w:] PPM Komentarz 2017, s. 81–82, nb 66.

¹⁶ Tak Przybyłowski 1935, s. 2 i 3; K. Przybyłowski, *Zagadnienie...*, s. 70; H. Trammer, *Zasięg...*, s. 866 i n.; Walaszek, Sośniak, *Zarys* 1973, s. 8 i 10; M. Pazdan [w:] PPM. Komentarz 2018, s. 4 i 5, nb 4.

też odnoszą się do innych państw. Norma kolizyjna swoje kolizyjnoprawne funkcje, polegające na rozgraniczaniu sfer działania praw różnych państw w przestrzeni, spełnia także wtedy, gdy ze względu na całkowite powiązanie stanu faktycznego z polskim obszarem prawnym (m.in. za pośrednictwem kryterium stanowiącego jej łącznik) przewiduje właściwość prawa polskiego.

Przykład: Jeśli oboje nupturienci są w chwili zawarcia małżeństwa obywatelami polskimi, ich możliwość zawarcia małżeństwa – na podstawie normy kolizyjnej z art. 48 ustawy z 2011 r. – powinna być oceniona według prawa polskiego. Norma z art. 48 ustawy z 2011 r. działa zarówno wtedy, gdy powiązanie rozpatrywanego stanu faktycznego z obcymi obszarami prawnymi zachodzi (np. przez miejsce urodzenia lub miejsce zwykłego pobytu jednego z nupturientów), jak i wówczas gdy go brak. Odmienne stanowisko zmuszałoby urzędnika stanu cywilnego lub sędziego do wstępnych ustaleń – przed zastosowaniem art. 48 ustawy z 2011 r. – czy w rozpatrywanej sprawie występują jakieś (ale jakie?) elementy obce, wiążące ją z obszarem prawnym innego państwa.

Inna rzecz, że występowanie w stanie faktycznym elementu obcego powinno stanowić sygnał, iż nieodzowne jest rozważenie pytania, jakie prawo jest w danym wypadku właściwe. Jeżeli **stan faktyczny powiązany jest wyłącznie z polskim obszarem prawnym**, z góry można założyć (bez zaglądania do ustawy kolizyjnej), że **właściwe jest prawo polskie**.

III. Prawo prywatne międzynarodowe w znaczeniu szerokim

- 8 Ostatnio coraz bardziej upowszechnia się przekonanie, że tradycyjna koncepcja prawa prywatnego międzynarodowego, w myśl której dziedzina ta obejmuje jedynie normy kolizyjne, przestała w sposób adekwatny odzwierciedlać rzeczywistość i jej tendencje rozwojowe. W jej miejsce wysuwany jest postulat, by do prawa prywatnego międzynarodowego zaliczać także niektóre zespoły norm merytorycznych. Solidaryzując się zasadniczo z tym poglądem, dostrzegam jednak konieczność wprowadzenia odpowiednich rozróżnień terminologicznych. Przemawiają za tym różnice, jakie zachodzą między normami merytorycznymi prawa prywatnego międzynarodowego a normami kolizyjnymi należącymi do tej dziedziny prawa. Z tych też względów celowe wydaje się wprowadzenie, oprócz pojęcia prawa prywatnego międzynarodowego w znaczeniu ścisłym, nadto jeszcze pojęcia prawa prywatnego międzynarodowego w znaczeniu szerokim. To ostatnie pojęcie traktować zaś można jako pojęcie nadrzędne w stosunku do pojęcia pierwszego.

Wychodząc z tych założeń, przyjmuję, że **prawo prywatne międzynarodowe w znaczeniu szerokim obejmuje prawo prywatne międzynarodowe w znaczeniu wąskim (jest to część kolizyjna tego prawa) oraz normy merytoryczne prawa prywatnego międzynarodowego**.

O jakie normy merytoryczne tutaj chodzi? Próba odpowiedzi na to pytanie zostanie podjęta w dalszych rozważaniach. 9

Początki prawa jednolitego sięgają końca XIX w. Od tej pory osiągnięto w dziele unifikacji prawa liczące się sukcesy.

Prace nad ujednoliceniem prawa biegają dwutorowo. Z jednej strony – o czym już była mowa – czynione są wysiłki zmierzające do ujednolicenia w skali międzynarodowej norm kolizyjnych, z drugiej zaś strony podejmowane są próby ujednolicenia norm prawa merytorycznego.

Cele unifikacji¹⁷ norm prawa merytorycznego są ambitne. Ujednolicenie to **zmierza mianowicie do ostatecznego wyeliminowania konfliktów pomiędzy systemami prawnymi różnych państw**. Cel taki jest jednak trudno osiągalny. Składa się na to wiele przyczyn. Po pierwsze – liczba uczestników poszczególnych przedsięwzięć unifikacyjnych jest z reguły ograniczona. Po drugie – akt unifikacyjny najczęściej obejmuje jedynie wybrane zagadnienia prawne, rzadziej zaś większe ich kompleksy. Po trzecie – niezwykle rzadko dochodzi do unifikacji zupełnej, prowadzącej do powstania norm, które po włączeniu do wewnętrznego systemu prawnego znajdują zastosowanie zarówno do oceny sytuacji (stosunków) z elementem międzynarodowym, jak i stanów faktycznych czysto wewnętrznych.

Przykład: Przykładem takiej stosunkowo pełnej unifikacji są konwencje genewskie o prawie wekslowym i czekowym.

Najczęściej **rezultaty przedsięwzięcia unifikacyjnego** nie sięgają tak daleko. Ujednolicone prawo – poza wyjątkiem, o którym była mowa wyżej – stosuje się tylko do sytuacji zawierających jakiś element międzynarodowy, tj. wykraczających w pewien sposób poza ramy jednego obszaru prawnego (obszaru prawnego jednego państwa). **W wyniku unifikacji dochodzi więc z reguły do powstania w państwach uczestniczących w przedsięwzięciu unifikacyjnym – w zakresie materii objętych aktem unifikacyjnym – swoistego dualizmu prawnego**. Występują wówczas obok siebie dwa reżimy prawne: prawo 10

¹⁷ Por. w tej kwestii: J. Skąpski, *Unification...*, s. 131 i n. Por. też: Ch. von Bar, *Od zasad do kodyfikacji: perspektywy europejskiego prawa prywatnego*, KPP 2002/2, s. 305–314; Ch. von Bar, *Prace nad projektem Europejskiego Kodeksu Cywilnego*, PiP 2000/10, s. 43–52; E. Hondius, A. Wiewiórowska-Domagalska, *Europejski kodeks cywilny*, PiP 2002/6, s. 27–36; Cz. Żuławska, *Uwagi o „europeizacji” prawa umów*, KPP 2001/2, s. 229–239; E. Łętowska, *Prawo europejskie inspiracją dla dogmatyki prawa cywilnego*, St. Praw. 2001/3–4, s. 187–209; J. Rajski, *Kierunki rozwoju europejskiego prawa kontraktów*, KPP 2002/1, s. 211–221; D. Martiny, *Europejskie prawo prywatne i dialog niemiecko-polski*, TPP 2002, s. 65–81; M.A. Dausés, *Jednolite prawo cywilne w Europie?*, PPH 2003/6, s. 13–19; P. Meijknecht, *Tworzenie zasad europejskiego prawa kontraktów*, PiP 2004/2, s. 39–56; A. Całus, *Umocowanie do zbliżenia prawa prywatnego państw członkowskich w prawie Unii Europejskiej* [w:] *Europeizacja pr. pryw.*, t. 1, s. 133–165; J. Rajski, *Rozwój tendencji do europeizacji prawa prywatnego* [w:] *Europeizacja pr. pryw.*, t. 2, s. 263–272; F. Zoll, *Metoda Acquis-Group. Wkład w harmonizację prawa umów w Europie* [w:] *Europeizacja pr. pryw.*, t. 2, s. 751–772.

ujednolicone regulujące sytuacje (stany faktyczne) z elementem międzynarodowym oraz reżim odnoszący się do stosunków czysto wewnętrznych. Dodajmy, że sytuacja może być niekiedy jeszcze bardziej skomplikowana. Zasięg prawa ujednoliconego może być bowiem ograniczony do niektórych tylko sytuacji międzynarodowych, np. sytuacji odpowiednio powiązanych jedynie z wybranymi obszarami prawnymi (np. z obszarami prawnymi państw, które podpisały konwencję zawierającą normy ujednolicone).

- 11 Do prawa prywatnego międzynarodowego w znaczeniu szerokim należą te normy ujednoliconego prawa merytorycznego¹⁸, które odnoszą się **wyłącznie** do sytuacji (stosunków) **z elementem międzynarodowym**. Chodzi tu o normy prawa ujednoliconego z dziedziny prawa cywilnego (np. postanowienia części 2 i 3 Konwencji wiedeńskiej o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów z 1980 r.), rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy. Są one **normami merytorycznymi**.

Ich właściwość nie opiera się na normie kolizyjnej. Są bowiem normami **bezpośrednio regulującymi stosunki, których dotyczą**. Rzadko jednak stanowią regulację wyczerpującą. Stąd też dość często pojawia się potrzeba poszukiwania prawa właściwego do oceny kwestii nieuregulowanych w akcie prawa jednolitego (tzw. **statutu pomocniczego**). Nierzadko odpowiednich wskazówek w tej mierze dostarczają normy kolizyjne specjalnie w tym celu zamieszczane w aktach prawa jednolitego. Normy kolizyjne określające statut pomocniczy należą oczywiście do prawa prywatnego międzynarodowego w znaczeniu wąskim.

- 12 W prawie merytorycznym poszczególnych państw napotkać można normy, które dotyczą wyłącznie sytuacji odpowiednio powiązanych z obcym obszarem prawnym (sytuacji z elementem obcym, zagranicznym).

Przykład: Takie normy to przykładowo: art. XXIII ustawy z 23.04.1964 r. – Przepisy wprowadzające kodeks cywilny¹⁹, ustawa z 24.03.1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców²⁰.

Wśród norm tego rodzaju na uwagę zasługują zwłaszcza normy określające, jak należy w danym państwie traktować obce osoby fizyczne i prawne, czy i jakim podlegają ograniczeniom w nabywaniu i wykonywaniu praw w zakresie prawa cywilnego, rodzinnego i prawa pracy. Wchodzą one w skład tzw. **prawa obcych (cudzoziemców)**.

Na ogół przyjmuje się, że **organy każdego państwa stosują własne prawo obcych, chyba że co innego wynika z podpisanych przez dane państwo umów międzynarodowych**. Normy, o których mowa, regulują bezpośrednio stosunki, których dotyczą.

¹⁸ Za traktowaniem prawa jednolitego jako składnika prawa prywatnego międzynarodowego opowiedzieli się w naszej literaturze m.in. Ludwiczak, MPP 1990, s. 15; Jakubowski, *Prawo*, s. 9 i 10. Przeciw wypowiedział się M. Czepelak, *Umowa...*, s. 44.

¹⁹ Dz.U. Nr 16, poz. 94 ze zm.

²⁰ Dz.U. z 2017 r. poz. 2278.

Normy prawa obcych z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i prawa pracy mogą być zaliczane do prawa prywatnego międzynarodowego w szerokim znaczeniu.

Podsumowując dotychczasowe rozważania, należy stwierdzić, że **prawo prywatne międzynarodowe w znaczeniu szerokim obejmuje normy kolizyjne, rozgraniczające sfery działania systemów prawnych różnych państw (przez określenie, które z nich należy stosować), oraz normy merytoryczne (ujednolicone lub czysto wewnętrzne), regulujące sytuacje (stosunki) z elementem międzynarodowym (obcym).**

W prawie merytorycznym poszczególnych państw napotkać można przepisy, które, ze względu na swe funkcje, powinny być stosowane lub uwzględniane bez względu na to, jakiemu prawu dany stosunek podlega (przepisy wymuszające swoje zastosowanie). 13

Przepisy, o których mowa, dochodzą do głosu obok prawa zasadniczo dla danego stosunku (danej sytuacji) właściwego, a więc obok statutu głównego, któremu stosunek ów podlega.

Próby unormowania tych kwestii podjęto zarówno w prawie krajowym (por. art. 8 ustawy z 2011 r.), jak i w prawie Unii Europejskiej (por. art. 9 rozporządzenia Rzym I, art. 16 i 17 rozporządzenia Rzym II, art. 30 rozporządzenia spadkowego).

IV. Prawo prywatne międzynarodowe a prawo międzynarodowe postępowania cywilnego

Rozgraniczenie forum i *ius* nastąpiło już w początkach XIII w., a przedstawiciele dawnej włoskiej szkoły statutowej odróżniali normy regulujące postępowanie od norm stanowiących podstawę rozstrzygnięcia sprawy²¹. Z tych też czasów pochodzi zachowana do dziś reguła właściwości *legis fori processualis*. Zgodnie z nią w kwestiach procesowych sąd stosuje własne prawo. 14

Prawo międzynarodowe postępowania cywilnego²² obejmuje co najmniej normy jurysdykcyjne, normy regulujące odmienności postępowania w związku z występowaniem w sprawie elementu zagranicznego oraz uznanie i wykonanie zagranicznych orzeczeń.

²¹ Por. E.M. Meijers, *Etudes d'histoire de droit international privé*, Paris 1967, s. 23 i n., 97 i n.

²² Zgodnie z siatką pojęciową przyjmowaną w Kodeksie postępowania cywilnego, w jego czwartej części zamieszczono przepisy „z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego”. Przyjmuje się, że pojęcie „międzynarodowego postępowania cywilnego” odnosi się do postępowania w sprawach cywilnych z „elementem zagranicznym”. Z kolei w nauce dla zbiorczego określenia przepisów regulujących jurysdykcję krajową i inne zagadnienia doniosłe z punktu widzenia takich postępowań używa się m.in. wyrażen „prawo międzynarodowe postępowania cywilnego” (zob. K. Sznajder-Peroń [w:] *Między. Pr. Handl.* 2013, s. 807) lub „międzynarodowe prawo postępowania cywilnego” (zob. K. Weitz, *Pojęcie międzynarodowego prawa procesowego cywilnego* [w:] J. Jagieła, R. Kułski (red.), *Symbolae Andreae Marciniak dedicate. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Andrzejowi Marciniakowi*, Warszawa 2022, s. 861 i n.). Podobne

W doktrynie zwrócono uwagę na wyodrębnienie się tego działu prawa z pojmowanego szeroko prawa prywatnego międzynarodowego²³.

Należy jednak zauważyć, że funkcjonowanie norm kolizyjnych określających prawo właściwe zależy m.in. od treści norm wyznaczających zasięg jurysdykcji krajowej. Sąd polski sięga bowiem do norm prawa prywatnego międzynarodowego wtedy, gdy jest właściwy do rozpoznania sprawy, o którą w danym przypadku chodzi. Istnienie jurysdykcji krajowej stanowi bezwzględną przesłankę każdego postępowania wszczętego przed naszym sądem. Od zasięgu jurysdykcji krajowej zależy więc częstotliwość stosowania przez sądy polskie norm kolizyjnych.

W praktyce legislacyjnej spotkać można na świecie różne rozwiązania, od koncepcji łącznej (w pełnym zakresie) regulacji obu dziedzin (np. w Szwajcarii), poprzez częściowo łączne unormowania (do ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym włączane są przepisy regulujące jurysdykcję – tak częściowo polskie prawo prywatne międzynarodowe z 1926 r. i 1975 r.), aż do pełnej separacji (taki stan istnieje obecnie w Polsce i w Niemczech).

Bez względu na umiejscowienie przepisów jurysdykcyjnych powszechnie akceptowana jest potrzeba zachowania harmonii pomiędzy unormowaniami właściwości prawa oraz właściwości sądów. Respektować też należy zasadę spójności przy wykładni przepisów należących do obu dziedzin.

Dziś jednak nie dąży się do pełnej jedności w obu tych zakresach, a więc do właściwości *legis fori* za wszelką cenę. Oznacza to przyzwolenie na właściwość w określonych sytuacjach prawa obcego.

W doktrynie polskiej przeważa dziś pogląd o odrębności obu omawianych dziedzin, choć podkreśla się również istnienie punktów stycznych i współzależności²⁴.

wątpliwości terminologiczne nie są obce naszej dziedzinie (zob. § 1, pkt I powyżej). Decyzja o posługiwaniu się danym pojęciem jest ostatecznie kwestią konwencji językowej. Każde z proponowanych pojęć samodzielnie nie oddaje bowiem istoty rzeczy i wymaga dodatkowych objaśnień lub zastrzeżeń. Przyjmując, że przymiotnik „międzynarodowe” powinien odnosić się do zbioru przepisów regulujących międzynarodowe aspekty postępowania cywilnego (tj. do „prawa”, a nie do „postępowania cywilnego”), w niniejszym opracowaniu używa się – nawiązując do kolejności, w jakiej poszczególne słowa występują w nazwie naszej dziedziny – nazwy „prawo międzynarodowe postępowania cywilnego”.

²³ Por. J. Rajski, *Niektóre zagadnienia kodyfikacji prawa międzynarodowego postępowania cywilnego*, PiP 1961/8–9, s. 299; J. Jakubowski, *Funkcje i zakres prawa prywatnego międzynarodowego*, PiP 1966/11, s. 683; J. Jodłowski, *Jurysdykcja krajowa w sprawach spadkowych w świetle kodeksu postępowania cywilnego*, SC 1969/13–14, s. 90; T. Ereciński, J. Ciszewski, *Międzynarodowe postępowanie cywilne*, Warszawa 2000, s. 13 i n.

²⁴ Por. np. Przybyłowski, 1935, s. 3; Walaszek, Sośniak, *Zarys* 1968, s. 10; Ludwiczak, MPP 1971, s. 23 i 100; Wierzbowski, MOPSC, s. 9 i n.; T. Ereciński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 5, red. T. Ereciński, Warszawa 2012, s. 18 nb 2 i 3; M. Pazdan [w:] *System*, t. 20A, s. 30, nb 74; Bagan-Kurluta, *Prawo* 2017, s. 16, nb 7.

Dotyczą one zwłaszcza jurysdykcyjnej części prawa międzynarodowego postępowania cywilnego i prawa prywatnego międzynarodowego (w wąskim ujęciu). Ich wspólną cechą stanowi przynależność do szeroko rozumianego prawa kolizyjnego.

I w jednych, i w drugih normach można wyróżnić zakres ich zastosowania oraz łączniki, za pomocą których dochodzi bądź do wskazania prawa właściwego, bądź do określenia jurysdykcji sądów określonego państwa. Na tle jednych i drugih pojawia się potrzeba podejmowania zabiegów kwalifikacyjnych, zmierzających do wyjaśnienia treści wyrażen występujących w tych normach, służących albo do określenia zakresu, albo opisu łącznika norm kolizyjnych, o które chodzi.

Współcześnie zwraca się nie bez racji uwagę na to, że zasada właściwości *legis fori processualis* nie wyklucza w określonych sytuacjach co najmniej uwzględniania, jeśli nie stosowania obcych norm prawa procesowego²⁵. Przykładu dostarcza unormowanie *forum necessitas* w art. 11 rozporządzenia spadkowego. Sąd państwa członkowskiego w celu stwierdzenia, że zachodzą podstawy dla jego jurysdykcji koniecznej przewidzianej we wspomnianym przepisie, musi sięgnąć do norm prawa procesowego państwa trzeciego, z którym sprawa jest ściśle związana. Jest to niezbędne do ustalenia, że postępowanie w tym państwie nie może być we właściwy sposób wszczęte lub przeprowadzone, lub nie byłoby możliwe (okoliczności te stanowią przesłanki jurysdykcji koniecznej). Rozwijana jest też koncepcja procesowych norm kolizyjnych, za pomocą których wyznaczane są przestrzenne zakresy stosowania prawa procesowego różnych państw²⁶.

Do źródeł prawa międzynarodowego postępowania cywilnego zaliczyć należy: Kodeks postępowania cywilnego (część czwarta (art. 1097–1152, art. 1153¹³–1153²⁵), rozporządzenia Unii Europejskiej i wiele konwencji (por. niżej rozdz. III).

V. Prawo prywatne międzynarodowe a prawo międzynarodowe publiczne

Współcześnie przeważa przekonanie o odrębności prawa prywatnego międzynarodowego w stosunku do prawa międzynarodowego publicznego (prawa narodów)²⁷. Prawo międzynarodowe publiczne reguluje bowiem stosunki między państwami (i innymi podmiotami prawa międzynarodowego publicznego), natomiast prawo prywatne międzynarodowe dotyczy stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i prawa pracy,

²⁵ Por. B. Wołodkiewicz, *Obce prawo procesowe w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2024, s. 17 i n.

²⁶ Por. B. Wołodkiewicz, *Obce prawo...*, s. 73 i n.

²⁷ Por. E. Hambro, *Quelques remarques sur les relations entre le droit international public et le droit international privé*, Clunet 1962, s. 612 i n.; J. Gilas, *Public international law and private international law*, AUNC. Prawo 1975/70, s. 20 i n.; Ludwiczak, MPP 1990, s. 16 i 17; M. Pazdan [w:] *System*, t. 20A, s. 32, nb 80; Sośniak, *Prawo*, s. 10; Bagan-Kurluta, *Prawo* 2017, s. 12 i n., nb 6.

których podmiotami są osoby fizyczne i prawne. Różnice zachodzą też w zakresie źródeł prawa, sposobu regulacji, charakteru norm i ich bezpośrednich adresatów.

Normy prawa międzynarodowego publicznego regulują wprost stosunki, których dotyczą, natomiast normy kolizyjne prawa prywatnego międzynarodowego jedynie wskazują prawo właściwe dla stosunków objętych ich zakresem zastosowania. To nie są te same ani takie same stosunki.

Różnice pomiędzy obu dziedzinami są tak głębokie, że nic nie uzasadnia traktowania ich jako dwóch członków nadrzędnej kategorii nazywanej prawem międzynarodowym²⁸. Tym bardziej brak podstaw, by prawo prywatne międzynarodowe traktować jako odrośl prawa międzynarodowego publicznego.

Prawo prywatne międzynarodowe ujmowane wąsko nie może być bez wątpienia zaliczane do prawa publicznego. Z kolei wśród składników prawa prywatnego międzynarodowego rozumianego szeroko napotykać możemy również regulacje mające charakter publicznoprawny (np. w prawie obcych).

Mimo odrębności obu dziedzin nie ulegają wątpliwości liczne między nimi powiązania. Jest to szczególnie widoczne przy badaniu źródeł europejskiego prawa prywatnego międzynarodowego oraz przy analizie konwencyjnych uregulowań kolizyjnych²⁹.

U podłoża obu dziedzin leżą te same zasady podstawowe potwierdzone licznymi aktami należącymi do prawa międzynarodowego publicznego, a wśród nich zasada poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności oraz zasada równouprawnienia narodów i współpracy między państwami. Oddziałują one na funkcjonowanie niektórych instytucji prawa międzynarodowego prywatnego (np. na klauzulę porządku publicznego).

§ 2. Rozwój prawa prywatnego międzynarodowego

Literatura: K. Bagan-Kurluta, *Prawo kolizyjne o XIX-wiecznym rodowodzie w dobie globalizacji i europeizacji* [w:] *Księga Lityńskiego*, t. 2; A. Catus, *Optymalna koncepcja określania właściwości prawa we wspólnotowym porządku prawnym*, PPPM 2010/6; S. Fischer, *Zagadnienia antycznych źródeł prawa międzynarodowego prywatnego*, „Kwartalnik Klasyczny” 1934, t. 8, nr 1; J. Jakubowski, *Niektóre współczesne koncepcje w nauce międzynarodowego prawa prywatnego i ich krytyka*, PiP 1975/11; F. Kasparek, *O potrzebie troskliwej uprawy prawa międzynarodowego prywatnego i środkach do tego celu zmierzających*, PPiA (Lwów) 1887; W. Ludwiczak, *Refleksje o współczesnych kodyfikacjach międzynarodowego prawa prywatnego* [w:] *Księga Radwańskiego*; A. Mączyński, *Polskie i unijne prawo prywatne międzynarodowe w perspektywie komparatystycznej* [w:] *Prawo obce w doktrynie prawa polskiego*,

²⁸ Por. zestawienie wypowiedzi w tym duchu dokonane przez Przybyłowskiego, 1935, s. 10–11.

²⁹ Por. K. Pacuła, *O relacjach...*, s. 119 i n.

red. A. Wudarski, Warszawa 2016; P. Mostowik, *Międzynarodowe prawo prywatne i postępowanie cywilne w dekadę po wejściu w życie Traktatu Amsterdamskiego*, PS 2010/2; T. Pajor, *Nowe tendencje w części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego państw europejskich*, PPHZ 1995/18; Przybyłowski 1935, Wstęp § 2; K. Przybyłowski, *Badania nad prawem międzynarodowym prywatnym*, Kraków 1948; K. Przybyłowski, *Rozwój polskiej nauki międzynarodowego prawa prywatnego*, Rocznik Prawa Międzynarodowego 1949; K. Przybyłowski, *Stan nauki i nauczania w dziedzinie prawa międzynarodowego prywatnego. Stan Nauki Prawa Cywilnego*, Warszawa 1951; S. Sołtysiński, *Lex maximi in hac causa momenti: oczekiwana rewolucja czy niepożądany przyczynek w teorii prawa kolizyjnego?*, RPEiS 1974/3; M. Sołniak, M. Pazdan, M.A. Zachariasiewicz [w:] *System*, t. 20A, rozdz. I, § 2; M.A. Zachariasiewicz, *Nowe prądy w kolizjonistyce Stanów Zjednoczonych i ich wpływ na naukę europejską*, KPP 1995/2; M.A. Zachariasiewicz, *Metoda analizy funkcjonalnej w prawie prywatnym międzynarodowym* [w:] *Księga Popiołka*.

I. Uwagi wstępne

Prawo prywatne międzynarodowe jako odrębna dziedzina prawa jest stosunkowo młode. Jego burzliwy rozwój rozpoczął się w drugiej połowie XIX w. 15

Jednakże początków tej dziedziny należy poszukiwać w wiekach średnich. Konkurowały wówczas ze sobą dwie zasady: wcześniejsza – znana co najmniej już w VII w. – zasada personalizmu oraz wypierająca ją stopniowo zasada terytorializmu.

Zasada personalizmu wiązała właściwość prawa z czynnikami dotyczącymi osoby (przynależnością szczepową człowieka). Usunięcie możliwych w tym względzie wątpliwości następowało w drodze oświadczenia stwierdzającego, jakiemu prawu dana osoba podlega (tzw. *professio iuris*).

Zasada terytorializmu – w swej pierwotnej postaci – wychodziła z założenia, że prawo ma bezwzględna moc wiążącą w obrębie obszaru (terytorium), na którym obowiązuje; sądy orzekają więc zgodnie z prawem obowiązującym w ich siedzibie także przy rozpatrywaniu sprawy osoby pochodzącej z innego obszaru.

Echa obu zasad można spotkać także we współczesnym prawie prywatnym międzynarodowym.

II. Szkoła statutowa

Mianem **szkoły statutowej** zwykło się określać cały dorobek doktryny prawa prywatnego międzynarodowego do połowy XIX w. W tych ramach czasowych wyodrębnić jednak trzeba wiele etapów (nurtów) noszących również oddzielne nazwy. 16

Tak zwana dawna szkoła statutowa obejmuje okres od XII do XVI w. Rozwinęła się głównie na terenie (dzisiejszych) Włoch i Francji. Wśród jej twórców znajdują się

glosatorzy, postglosatorzy i kanoniści. Sformułowano w jej ramach wiele zasad, które zachowały aktualność po dzień dzisiejszy.

- 17 Dokonano w szczególności **rozróżnienia między normami dotyczącymi postępowania sądowego** (wydanymi *ad litis ordinationem*) i **normami prawa materialnego** (wydanymi *ad litem decidendam*). Przyjęto też – w odniesieniu do norm regulujących postępowanie – **zasadę właściwości legis fori** (*legis loci processus*). Zasada ta jest wiązana z nazwiskiem **Jakuba Balduini** (Jacobus Balduinus, zmarły w 1235 r.). Recypowali ją przedstawiciele tzw. szkoły orleańskiej (m.in. **Jacques de Révigny**). Przyjął ją także **Bartolus de Sassoferato** (1314–1357).
- 18 Kolejną ważną zasadę wyraża paremia **locus regit formam actus**. Za jej autora uchodzi profesor z Tuluzy **Wilhelm de Cun** (Guilelmus de Cuneo, pierwsza połowa XIV w.); przyjmował ją również mistrz Bartolusa **Cinus de Pistoia** (pierwsza połowa XIV w.) oraz sam **Bartolus**.

Wśród prób przeciwstawienia się bezwzględnemu stosowaniu *legis fori* należy wymienić pogląd, że w razie sporu między osobami pochodzącymi z różnych obszarów prawnych należy wziąć pod uwagę kolidujące normy i zastosować te, które wydają się słuszniejsze w danym przypadku (Aldricus, XII w.). Dużą rolę odegrała też reguła, że prawo obowiązuje tylko poddanych, wydedukowana przez **Karola de Tocco** (pierwsza połowa XIII w.) z pierwszego ustępu Kodeksu Justyniana (C.I., 1.1.), zaczynającego się od słów *Cunctos populos*. Recypował ją **Accursius** (zmarły ok. 1260 r.) w słynnej Wielkiej Glosie do wspomnianego ustępu Kodeksu Justyniana.

- 19 Już w XIII w., a więc jeszcze przed Bartolusem, znany był niemal wszystkim postglosatorom podział na statuty osobowe (*statuta personalia*) i statuty rzeczowe (*statuta realia*).

Statut rzeczowy obejmował normy, które według intencji prawodawcy miały określać prawny reżim rzeczy. Dotyczył on wszystkich rzeczy znajdujących się na danym terytorium (decyduje więc *lex loci, ubi res est*). Według interpretacji przyjętej przez Bartolusa rzeczowy charakter mają normy, które dotyczą tylko rzeczy; norma dotycząca i osób, i rzeczy wchodzi do statutu rzeczowego tylko wtedy, gdy czynnik „rzeczowości” wysuwa się na plan pierwszy (przeważa nad czynnikiem „personalności”).

Statut osobowy odnosił się do osób. Zgodnie z poglądem utrwalonym już w XII w. statut osobowy „towarzyszy” osobie (*statutum comitatur personae*). Tę zasadę wzbogacił i rozwinął Bartolus. Jeśli statut osobowy przynosi rozwiązanie odmienne niż to, które daje *ius commune* (prawo rzymskie), nieodzowne są dystynkcje. Odróżnić mianowicie należy statuty wprowadzające zakaz nieznany prawu powszechnemu (*statuta prohibitiva*) oraz statuty przyznające osobom prawa, których *ius commune* im odmawia (*statuta permissiva*). *Statuta prohibitiva favorabilia* (a więc statuty korzystne dla osób, których dotyczą, np. zakazy mające na celu ochronę młodocianych) „towarzyszą” osobom na

zasadach ogólnych dotyczących statutu osobowego, natomiast *statuta prohibitiva odiosa* (wprowadzające zakazy niekorzystne dla osób, np. wyłączenie córek od dziedziczenia) nie „towarzyszą” osobom, są więc stosowane jedynie w granicach danego terytorium. Także *statuta permissiva* zasadniczo nie „towarzyszą” osobom.

Trudności związane z przyporządkowaniem norm do statutu osobowego i rzeczowego skłoniły niektórych prawników XIII w. do wprowadzenia trzeciej kategorii – **statutów mieszanych** (*statuta mixta*), odnoszących się częściowo do osób, częściowo zaś do rzeczy. W tym ostatnim zakresie zarysowały się zresztą największe różnice poglądów. Niektórzy uważali, że chodzi tu o normy dotyczące czynności w ogóle, inni zaś ograniczali zasięg tego statutu do norm dotyczących jedynie formy czynności prawnej. Przyjmowano też czasem, że statut mieszany obejmuje normy obowiązujące w miejscu dokonania czynności lub w miejscu, gdzie czynność ma wywrzeć skutek.

Według Bartolusa forma umowy podlega *legi loci contractus*; w zakresie skutków umowy nieodzowne jest zaś przyjęcie następującego rozróżnienia: skutki wynikające wprost z umowy podlegają *legi loci contractus*, natomiast skutki niewynikające wprost z umowy, lecz z innych, późniejszych zdarzeń (np. zwłoki dłużnika, jego niedbalstwa), należy oceniać bądź według prawa miejsca wykonania umowy (jeżeli zostało ono określone w umowie), bądź według prawa miejsca, w którym żąda się wykonania umowy.

W XVI w. zasługują na uwagę poglądy dwóch przedstawicieli **szkoły francuskiej**: **Charlesa Dumoulina** (Molineus, 1500–1566) i **Bertranda d’Argentré** (Argentraeus, 1519–1590). 20

Dumoulin dzielił statuty na dotyczące formy czynności prawnej (w tym zakresie przyjmował dawną regułę *locus regit actum*) oraz statuty dotyczące treści czynności lub prawa. Te ostatnie dzielił on na zależne od woli stron i niezależne od woli stron. W dziedzinie zobowiązań wola powinna być – jego zdaniem – czynnikiem decydującym; należy jej poszukiwać w okolicznościach towarzyszących zawarciu umowy; miejsce zawarcia umowy jest więc tylko jedną z takich okoliczności, ale niejedyną. Z kolei statuty niezależne od woli stron Dumoulin dzielił na statuty rzeczowe i osobowe. 21

Do wspomnianego wyżej trójpodziału statutów, przyczyniając się do utrwalenia tego podziału na przyszłość, nawiązywał D’Argentré. Stosunki prawne związane z określonym obszarem podlegają więc prawu tego obszaru; stosunkami osobowymi rządzi prawo domicylu, przy czym zasada ta dotyczy nie tylko osób, lecz również ruchomości (*mobilis personam sequuntur*). D’Argentré stanowczo przeciwstawił się przywiązywaniu znaczenia do woli stron. Preferował zasadę terytorializmu, rozszerzając niepomiarnie zasięg statutu rzeczowego (*toutes les coutumes sont réelles*). 22

Głównymi przedstawicielami **szkoły holenderskiej** są: **Paweł Voet** (Voetius, 1619–1677), jego syn **Jan Voet** (1647–1714) oraz **Ulryk Huber** (1636–1694). Uważali oni, że każde prawo jest z natury swej terytorialne, logiczną konsekwencją suwerenności jest stosowanie 23

tylko prawa danego terytorium. Brak więc obowiązku stosowania prawa obcego; można je jednak stosować ze względów kurtuazji międzynarodowej (*comitas gentium*), o ile nie będzie się to łączyć z uszczerbkiem dla władzy lub praw panującego i jego obywateli.

- 24 Poglądy szkoły holenderskiej wywarły duży wpływ na **doktrynę angielską i północnoamerykańską**. Do poglądów Hubera nawiązywał m.in. **J. Story** (1779–1845). Jego ujęcie prawa prywatnego międzynarodowego, wolne od apriorycznych założeń, przynoszące rozwiązania praktyczne i życiowe, oddziaływało w znacznym stopniu na judykaturę sądów amerykańskich. Stosunkowo szerokie dopuszczenie do głosu zasady *comity* prowadziło do ograniczenia zasady terytorializmu.
- 25 **Statutowa szkoła** wycisnęła piętno na wielkich kodyfikacjach z XVIII i początku XIX w. Nawiązał do niej *Codex Maximilianeus bavaricus civilis* z 1756 r. (cz. 1, rozdz. 2 § 17, cz. 3, rozdz. 12 § 1), *Landrecht pruski* (*Allgemeines Landrecht*) z 1794 r. (wstęp, § 23 i n.), k.c. franc. z 1804 r. (art. 3) i k.c. austr. z 1811 r. (§ 4, 34 i 300).

III. Fryderyk Karol von Savigny (1779–1861)

- 26 Ostrą i gruntowną krytykę teorii statutowej przeprowadził C.G. Wächter w publikacjach z lat 1841 i 1842. Jednakże ostateczny cios zadał jej dopiero **Fryderyk Karol von Savigny**, który poglądy swoje wyłożył w ósmym tomie dzieła pt. *System des heutigen römischen Rechts* (1849). Jest on twórcą **teorii „siedziby” stosunku prawnego**. „Siedzibę” stosunku prawnego stanowi obszar prawny, z którym dany stosunek jest najściślej związany, do którego ze względu na swą naturę (swój specjalny charakter) „należy”, któremu „podlega”. Jest to czynnik rozstrzygający o właściwości prawa. Prawo obowiązujące w „siedzibie” stosunku należy stosować bez względu na to, czy będzie to prawo własne, czy obce. Savigny wskazał wiele typowych powiązań, które powinny być uznane za rozstrzygające o właściwości prawa. Przyjmował więc, że zdolność należy oceniać według *legis domicilii* osoby, o którą chodzi, prawa rzeczowe (i posiadanie) zarówno na ruchomościach, jak i na nieruchomościach podlegają prawu miejsca położenia rzeczy, w zakresie zobowiązań należy stosować **prawo miejsca wykonania zobowiązania** (*lex loci solutionis*), z tym że pierwszeństwo przy ustalaniu tego miejsca powinno się przyznać wyraźnej lub dorozumianej woli stron. Sprawy spadkowe, bez względu na to, czy chodzi o ruchomości czy nieruchomości, należy oceniać – jego zdaniem – według prawa miejsca zamieszkania spadkodawcy z chwili śmierci, w sprawach rodzinnych decydować powinno prawo miejsca zamieszkania męża lub ojca (jako głowy rodziny), forma czynności prawnej podlega zasadniczo prawu miejsca jej dokonania (*locus regit actum*), można jednak również dokonać czynności prawnej w formie wymaganej przez prawo, któremu podlega sama czynność.
- 27 Savigny dostrzegł też konieczność wprowadzenia **ograniczeń w stosowaniu prawa obcego**. Ograniczenia te ujął w dwie grupy.

Pierwszą stanowią „ustawy bezwzględnie wiążące” (przymusowe, *Gesetze von streng positiver, zwingender Natur*), wchodzące w skład systemu prawnego obowiązującego w siedzibie sądu, które wymuszają swoje zastosowanie bez względu na to, jakiemu prawu podlega dany stosunek. Należą tu przepisy wprowadzające zakazy lub ograniczenia ze względów obyczajowych (np. zakaz poligamii) lub ze względu na dobro publiczne (*publica utilitas*). Sędzia powinien stosować zawsze własne przepisy tego rodzaju, pomijać zaś obce.

Do drugiej grupy zaliczał Savigny przepisy obcego prawa dotyczące instytucji nieznanych prawu obowiązującemu w siedzibie sądu (np. przewidujące **śmierć cywilną**).

Znaczenie doktryny Savigny'ego jest olbrzymie. Jego **największą zasługą jest zaproponowanie nowej metody poszukiwania rozwiązań kolizyjnych, wysunięcie na czoło indukcji, zwrócenie uwagi na potrzebę badania istoty stosunków prawnych jako przygotowania do rozstrzygnięcia kolizyjnego** (co przesunęło punkt ciężkości ku indywidualizacji). Inspirującą rolę odegrała ujęta elastycznie i obrazowo zasada podstawowa poszukiwania „siedziby stosunku prawnego”. Nawiązują do niej liczne współczesne kierunki w doktrynie prawa prywatnego międzynarodowego. **Próbie czasu oparła się przyjmowana przez Savigny'ego zasada równorzędności systemów prawnych w procesie określania prawa dla danej sprawy właściwego**. Mniejszą rolę współcześnie odgrywają zaś niektóre, zaproponowane przez niego, szczegółowe rozwiązania.

IV. Nowa szkoła włoska

W 1851 r., a więc wkrótce po ukazaniu się dzieła Savigny'ego, **Pasquale Stanislao Mancini** (1817–1888) wygłosił w Turynie wykład pt. *Della nazionalità come fondamento del diritto delle genti*, formułując wiele twierdzeń, które legły u podstaw nowej szkoły włoskiej. Wyszunął on na czoło **zasadę narodowości**.

28

Podstawowe znaczenie – według Manciniego i jego szkoły – należy przyznać zasadzie właściwości ***legis patriae***. Dotyczy to w szczególności stosunków osobistych, rodzinnych i spadkowych. W tym bowiem zakresie występują normy (*diritto privato necessario*), których strony swą wolą wyłączyć nie mogą. Skoro zaś w dziedzinie prawa zobowiązań czynnikiem decydującym jest wola stron (*diritto privato volontario*), należy jej przyznać znaczenie także na terenie prawa prywatnego międzynarodowego (zasada wyboru prawa). Jednocześnie zaś nowa szkoła włoska wprowadza zasadę porządku publicznego, ograniczającą zastosowanie prawa obcego. Zasięg porządku publicznego ujmowano bardzo szeroko: składały się nań normy „prawa publicznego” oraz przepisy bezwzględnie wiążące (*iuris cogentis*) prawa cywilnego.

Teoria nowej szkoły włoskiej oddziaływała na doktrynę wielu państw. Pod jej wpływem pozostawali uczeni włoscy, a wśród nich m.in. P. Esperson, P. Fiore, G. Diena, uczeni francuscy, np. A. Weiss, E. Audinet, F. Surville, a wśród uczonych belgijskich wymienić można F. Laurenta.

Pod wpływem idei zaszczepionych przez nową szkołę włoską w licznych kodyfikacjach z drugiej połowy XIX i XX w. przyjęto w szerokim zakresie właściwość *legis patriae* (np. w k.c. włoskim z 1865 i 1942 r., w k.c. hiszp. z 1889 r. oraz w jego zmienionej wersji z 1974 r., w przepisach wprowadzających k.c. niem. z 1896 r., w ustawie japońskiej z 21.06.1898 r. dotyczącej stosowania ustaw (Horei), a także w ustawie z 1926 r.).

V. Czasy nowsze i najnowsze

Pełne przedstawienie koncepcji z końca XIX oraz XX w. nie jest możliwe. Z konieczności więc ograniczymy się jedynie do kilku wzmianek.

- 29 **W nauce francuskiej** znaczną rolę w początkach XX w. odegrał **A. Pillet**. Zwracał on uwagę na cel społeczny norm prawnych, rozróżniał przepisy „pozaterytorialne” wydane w interesie jednostek i „terytorialne” wydane w interesie społecznym. O tym więc, jakim normom należy dać pierwszeństwo w razie ich konfliktu w przestrzeni, rozstrzyga ich cel społeczny. Podkreślał też konieczność międzynarodowego poszanowania praw nabytych. Uczeń Pilleta, **J.P. Niboyet**, twórca systemu nawiązującego do francuskich koncepcji terytorialistycznych, zwracał m.in. uwagę na doniosłość czynnika politycznego w prawie prywatnym międzynarodowym. Jednym z najwybitniejszych współczesnych uczonych francuskich był **H. Batiffol**.
- 30 Duży rozgłos na przełomie XIX i XX w. uzyskała **teoria praw nabytych**. Była ona szeroko reprezentowana, zwłaszcza w Wielkiej Brytanii (np. **A.V. Dicey**, początkowo **G.C. Cheshire**) i w Stanach Zjednoczonych (np. **J. Beale**). Jej zwolenników spotkać można jednak również w innych państwach (np. we Francji). Koncepcja ta wychodziła z założenia, że sędzia stosuje zasadniczo własne prawo merytoryczne, jeśli jednak prawo podmiotowe powstało na skutek zdarzenia, które miało miejsce w obcym państwie, należy to uszanować. Ten, kto powołuje się na prawo nabyte pod rządem obcego prawa, musi to udowodnić. Obce prawo stanowi więc jedną z okoliczności stanu faktycznego, uwzględnianie obcego prawa jest zatem jedynie uwzględnianiem faktu, a nie stosowaniem prawa. Mimo że koncepcja praw nabytych spotkała się z ostrą krytyką (m.in. P. Arminjon, W.W. Cook), jej echa są do dnia dzisiejszego ciągle żywe.
- 31 Wspomniany już **W.W. Cook** (uczony amerykański) jest twórcą **local law theory**. Traktował on normę obcego prawa jedynie jako wzór utworzenia lub wyszukania we własnym systemie prawnym podobnej normy. Sąd uznaje zatem wyłącznie prawa podmiotowe istniejące zgodnie z własnym prawem (a nie prawa nabyte pod rządem obcego prawa). Podstawę rozstrzygnięcia stanowi więc zawsze *lex fori*. Cook przywiązywał wagę do przewidywania, jak postąpi sąd przy ocenie stanu faktycznego z elementem obcym. Zwracał też uwagę, że korzystanie z tradycyjnych, schematycznych łączników nie może być mechaniczne.

Do koncepcji Cooka nawiązują, w różnym zresztą zakresie, liczni przedstawiciele **nowoczesnej szkoły amerykańskiej**, a wśród nich B. Currie, D.F. Cavers, W.L.M. Reese, A.A. Ehrenzweig.

32

Twórca teorii **governmental interest** B. Currie opowiedział się przeciw tworzeniu ogólnych norm kolizyjnych, gdyż przekreślałoby to indywidualną analizę każdego przypadku. Przestrzenny zakres każdego przepisu wynika z jego celu. Decydujące znaczenie ma przy tym interes państwa forum.

Zdaniem D.F. Caversa nie należy poszukiwać rozstrzygnięć kolizyjnych w oderwaniu od treści norm merytorycznych systemów prawnych pozostających w danym przypadku w konflikcie. Określenie prawa właściwego powinno stanowić wynik poszukiwania słusznego rozstrzygnięcia konkretnej sprawy. Należy stosować normę merytoryczną najbardziej odpowiednią. Przy jej wyborze trzeba brać pod uwagę nie tylko cele odpowiadających sobie norm konkurujących systemów prawnych, lecz również „intensywność powiązania” owych systemów z danym stosunkiem. Spośród konkurujących systemów prawnych należy zastosować prawo najsilniej zainteresowane stworzeniem podstawy rozstrzygnięcia.

Próbie zestawienia **zasad analizy kolizyjnoprawnej** podjął R. Leflar, prezentując następujący ich katalog: przewidywalność rozstrzygnięcia sądu, zapewnienie międzynarodowej (i międzystanowej) równowagi, ułatwienie zadań sądu, uwzględnienie *governmental interest fori* oraz zastosowanie „lepszej normy prawnej”.

33

Zwolennikiem powrotu do stosowania w szerokim zakresie *legis fori* był A.A. Ehrenzweig. Obcy przepis może być – jego zdaniem – stosowany tylko wtedy, gdy zachodzą łącznie następujące przesłanki: 1) strony powołają się w procesie na obcy przepis, 2) celowościowa wykładnia własnego odpowiedniego przepisu wykaże brak zainteresowania danym stanem faktycznym, 3) *lex fori* nie odmawia ochrony z powodu braku jurysdykcji, 4) własna *policy* wyraźnie dopuszcza do głosu obcy interes (reprezentowany przez wchodzącą w grę obcą normę).

Przedstawicielami kierunku postulującego poszukiwanie prawa najściślej związanego ze stosunkiem za pomocą celowościowej analizy kolizyjnej są również A. Taylor von Mehren oraz D.T. Trautman.

Bardziej umiarkowane poglądy głosił W.L.M. Reese. Negatywnie oceniał on zapatrywania Curriego i Ehrenzweiga, cenił zaś Caversa. Wśród celów prawa prywatnego międzynarodowego wymieniał sprawiedliwe i harmonijne rozwiązywanie kolizji, dążenie do pewności, przewidywalności i jednolitości wyniku. Przy rozwiązaniu kolizji systemów prawnych należy brać pod uwagę podstawowe zadania konkurencyjnych systemów prawnych, a nie konkretną *ratio legis* danego przepisu.

Poglądy Reese'a wywarły znaczny wpływ na *Restatement II* z 1971 r.³⁰ – czyli drugą prywatną kodyfikację prawa kolizyjnego przygotowaną przez American Law Institute.

Pod wpływem koncepcji amerykańskich pojawiła się krytyka tradycyjnego pojmowania prawa prywatnego międzynarodowego także w nauce europejskiej. Wywarła ona wpływ na rozwiązania przyjęte w Konwencji rzymskiej o prawie właściwym dla zobowiązań umownych z 1980 r. (zob. rozdz. VIII, § 38 II) oraz w nowych krajowych kodyfikacjach prawa prywatnego międzynarodowego (m.in. w Austrii, b. Jugosławii, RFN i Szwajcarii).

Za przeważające w nauce europejskiej należy jednak uznać przekonanie o przydatności – ze względów praktycznych – **ujętych abstrakcyjnie ogólnych reguł kolizyjnych**, za których pośrednictwem następuje wskazanie prawa właściwego. Nie wyklucza to **aktywności sędziego**, którą wręcz wymuszają różne instrumenty wkomponowane w mechanizm kolizyjnoprawny.

VI. Polska nauka prawa prywatnego międzynarodowego

- 34 Pierwsze prace autorów polskich z naszej dziedziny pojawiły się stosunkowo późno, bo dopiero w XIX w., a więc w czasach, gdy Polska znajdowała się pod zaborami. Dotyczyły zatem prawa prywatnego międzynarodowego państw zaborczych i Francji (tej ostatniej ze względu na francuską tradycję prawniczą w Królestwie Kongresowym). Były to m.in. publikacje E.D. Bromirskiego (1829), P. Burzyńskiego (1844), P. Nowińskiego (1865), A. Wrotnowskiego (1868). Podczas gdy Bromirski, Burzyński i Wrotnowski pozostawali pod wpływami szkoły statutowej (różnych jej odłamów), to w poglądach Nowińskiego ujawniły się wyraźne wpływy Savigny'ego.

W drugiej połowie XIX w. szczególnie zasłużył się dla prawa prywatnego międzynarodowego profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego F. Kasperek. W pierwszym dwudziestoleciu XX w. tworzyli m.in. Z. Cybichowski, W.L. Jaworski, T. Grodyński, G. Roszkowski, S. Rundstein, T. Sadowski i S. Wróblewski.

Bujny rozwój prawa prywatnego międzynarodowego w Polsce nastąpił jednak dopiero po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. Pilnym zadaniem stało się wówczas przygotowanie projektu ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym. Pierwsze projekty

³⁰ Regulacja ta nie stanowi źródła prawa kolizyjnego, mającego moc powszechnie obowiązującą. *Restatement* (dosłownie ponowne przedstawienie) dąży do usystematyzowania istniejącej już zawartości normatywnej systemu prawnego, nie zaś tworzenia nowych reguł. Pamiętając o osobliwościach prawa państw systemu *common law*, można je zatem określać mianem „prywatnej” kodyfikacji prawa prywatnego międzynarodowego.

(F. Zolla i M. Rostworowskiego) powstały już w 1920 r. Ostatecznie **pierwsza polska ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym została uchwalona 2.08.1926 r.**

Po uchwaleniu ustawy z 1926 r. ukazały się prace poświęcone całości prawa prywatnego międzynarodowego (m.in. M. Rostworowskiego, J. Sułkowskiego, Z. Fenichela) oraz podręczniki Z. Cybichowskiego (1928), K. Przybyłowskiego (1935), L. Babińskiego (1935) i F. Zolla (1936). Aktualność po dzień dzisiejszy zachowało w szczególności znakomite dzieło K. Przybyłowskiego, poświęcone części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego.

Przybyłowski odegrał też wielką rolę w rozwoju tej dziedziny prawa po II wojnie światowej. **Był on głównym referentem projektu nowej ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym, która została uchwalona przez Sejm w 1965 r.** Spod jego pióra wyszły liczne prace poświęcone nowej kodyfikacji polskiego prawa prywatnego międzynarodowego oraz różnym zagadnieniom ogólnym (m.in. odesłaniu) i szczegółowym prawa prywatnego międzynarodowego. 35

Po II wojnie światowej wielkim autorytetem dla wielu – ze względu na rozległość zainteresowań, precyzję słowa, zainteresowanie dorobkiem młodych (słynne listy do początkujących autorów) – był H. Trammer. Trwałą po nim spuściznę stanowią zwłaszcza prace o budowie normy kolizyjnej. Bogaty dorobek pozostawił także B. Walaszek – współautor kilku wydań podręcznika, autor wielu monografii i studiów poświęconych problemom kolizyjnym prawa rodzinnego. Wymienić tu również należy J. Jakubowskiego (wybitnego znawcę międzynarodowego prawa handlowego), L. Babińskiego, J. Fabiana (autora prac poświęconych pełnomocnictwu i zagadnieniom kolizyjnym prawa morskiego), E. Wierzbowskiego (autora podręcznika oraz licznych publikacji z prawa rodzinnego i spadkowego), W. Ludwiczaka (kilka wydań podręcznika i wiele innych publikacji), J. Kosika (prawo rzeczowe), J. Balickiego (prawo rodzinne i spadkowe) i K. Kruczałaka (prawo handlowe i kolizyjne morskie). Znaczną część swej działalności twórczej prawu prywatnemu międzynarodowemu poświęcił M. Sośniak, autor kilku wydań podręcznika, monografii i studiów dotyczących różnych zagadnień części ogólnej (w tym zwłaszcza klauzuli porządku publicznego, zmiany statutu, prawa niejednolitego), prawa zobowiązań, prawa spadkowego i rodzinnego. Dla badań nad prawem zobowiązań podstawowe znaczenie ma monografia J. Skąpskiego o autonomii woli w prawie międzynarodowym prywatnym. 36

Prawu prywatnemu międzynarodowemu znaczną lub znaczącą część swego dorobku naukowego poświęcili: A. Bagan-Kurluta (prawo rodzinne), J. Balcarczyk (dobra osobiste), A. Całus (prawo UE, zobowiązania umowne), J. Ciszewski (prawo rodzinne, konwencje), M. Czajkowska-Dąbrowska (prawo autorskie), M. Czepelak (konwencje, prawo zobowiązań), P. Czubik (dokonywanie i dokumentowanie czynności prawnych w obrocie międzynarodowym), M. Dragun-Gertner (prawo morskie), E. Drozd (prawo rzeczowe), E. Figura-Góralczyk (nieuczciwa konkurencja), B. Fuchs (przepisy

wymuszające, umowy handlowe), B. Gnela (przysposobienie, prawo konsumenckie), J. Gołaczyński (zobowiązania elektroniczne), G. Gorczyński (prawo spółek), J. Górecki (prawo rzeczowe i spadkowe, forma czynności prawnej), K. Grzybczyk (prawo autorskie), M. Jagielska (część ogólna, prawo konsumenckie), A. Juryk (alimentacja), S. Kalus (stosunki pracy), E. Kamarad (prawo rodzinne), W. Klyta (osoby prawne, upadłość międzynarodowa), A. Konert (prawo lotnicze), W. Kowalski (dobra kultury), A. Kozioł (prawo rzeczowe i rodzinne), M. Kropka (ubezpieczenia), J. Kruczalak-Jankowska (prawo upadłościowe), A. Krzykowski (przelew wierzytelności), W. Kurowski (przelew wierzytelności, stosunki pracy), S. Lerman-Balsaux (wybór prawa dla zobowiązań umownych), P. Machnikowski (prawo wekslowe i czekowe), M. Margoński (prawo spadkowe), M. Mataczyński (przepisy wymuszające swoje zastosowanie), A. Mączyński (część ogólna, prawo rodzinne i spadkowe), P. Mostowik (prawo rodzinne, zobowiązania), A. Nowińska (część ogólna, zobowiązania), F. Nowak, (prawo spadkowe), K. Oplustil (prawo spółek), A. Opalski (osoby prawne), K. Pacuła (prawo prywatne międzynarodowe UE), T. Pajor (delikty), J. Pazdan (pełnomocnictwo, prawo spadkowe, arbitraż), K. Pietrzykowski (prawo rodzinne), M. Pilich (część ogólna), J. Pisuliński (europejskie prawo prywatne międzynarodowe), J. Poczobut (osoby prawne, arbitraż), W. Popiołek (część ogólna, zobowiązania umowne, prawo rodzinne, prawo spółek, arbitraż), P. Rodziewicz (część ogólna), E. Rott-Pietrzyk (wykładowa, prawo jednolite), R. Sikorski (własność intelektualna), W. Skierkowska (alimentacja), S. Sołtyński (prawo spółek, transfer technologii), K. Sznajder-Peroń (stosowanie prawa obcego), M. Szpunar (prawo prywatne międzynarodowe UE), A.M. Świątkowski (stosunki pracy), M. Świerczyński (część ogólna, własność intelektualna, prawo zobowiązań, sztuczna inteligencja), M. Tomaszewski (część ogólna, arbitraż, prawo rodzinne i spadkowe), P. Twardoch (prawo rodzinne), A.W. Wiśniewski (prawo spółek, zobowiązania, arbitraż), M. Wojewoda (prawo zobowiązań, prawo o aktach stanu cywilnego), A. Wowerka (osoby prawne, zobowiązania), A. Wysocka-Bar (prawo spadkowe), M.A. Zachariasiewicz (część ogólna, prawo zobowiązań), M. Zachariasiewicz (część ogólna, arbitraż, trusty), K. Zawada (część ogólna, prawo rodzinne), J. Zrałek (przedawnienie, arbitraż), Ł. Żarnowiec (część ogólna, prawo zobowiązań i prawo rzeczowe), G. Żmij (problematyka walutowa, firma).

Autorami publikacji z prawa prywatnego międzynarodowego są również: K. Banaszek, J. Biernat, P. Błaszczuk, O. Bobrzyńska, P. Cebula, A. Doliwa, A. Dorabalska, Ł. Dyrda, M. Glicz, K. Guzenda, D. Fuchs, M. Fras, J. Jakubowski, E. Juchniewicz, I. Karasek, G. Karaś, D. Karkut, T. Kot, A. Kozakiewicz, M. Krzymuski, A. Kunert-Diallo, M. Lijowska, A. Lizer-Klatka, K. Ludwikowska, S. Majkowska-Szulc, A. Machnikowska, M. Maciąg, E. Macierzyńska-Franaszczyk, J. Mazurkiewicz, I.B. Nestoruk, M. Podhorecka, P. Rataj, K. Reszcyk, N. Rycko, M. Saczywko, A. Sapota, E. Skrzydło-Tefelska, M. Sokołowski, K. Sondel-Maciejewska, M. Stec, D. Szostek, P. Teresz-kiewicz, K. Trietz, J. Turłukowski, A. Tynel, O. Tytoń, M. Wałachowska, J. Widło, A. Wasielewicz, E. Wieczorek, J. Wierciński, P. Wydziałkiewicz, M.P. Zachariasiewicz, M. Załucki, J. Zatorska.

Problemom prawnym handlu międzynarodowego poświęcili liczne prace: A. Burzyński, A. Całus, A. Koch, W. Kocot, M. Koziński, J. Łopuski, J. Napierała, A. Olejniczak, J. Poczobut, W. Popiołek, J. Rajski, E. Rott-Pietrzyk, A. Szumański, T. Szurski, A. Tynel, A.W. Wiśniewski, S. Włodyka i L. Zalewski.

Prawem międzynarodowym postępowania cywilnego (z problematyką ujednolicenia prawa postępowania cywilnego włącznie) po II wojnie światowej zajęli się: J. Ciszewski, T. Ereciński, P. Grzegorzczak, J. Jodłowski, J. Kudła, A. Mączyński, A. Olaś, K. Piasecki, J. Rajski, P. Rylski, M. Sawczuk, W. Skierkowska, K. Sznajder-Peroń, M. Tomaszewski, A. Torbus, H. Trammer, B. Trocha, M. Walasik, K. Weitz, E. Wierzbowski i B. Wołodkiewicz. Wypada odnotować ukazanie się pierwszego w naszym kraju akademickiego podręcznika z tej dziedziny prawa, autorstwa T. Erecińskiego i J. Ciszewskiego (*Międzynarodowe postępowanie cywilne*, Warszawa 2000).

W naszym piśmiennictwie pojawiły się również cztery nowe podręczniki prawa prywatnego międzynarodowego autorstwa K. Bagan-Kurluty, J. Gilasa, J. Gołaczyńskiego i K. Kruczalaka (część ogólna). Cenną pomoc w samodzielnej pracy nad prawem prywatnym międzynarodowym stanowi praca M. Świerczyńskiego, M. Zachariasiewicza, Ł. Żarnowca, *Prawo prywatne międzynarodowe. Testy*, Warszawa 2010.

Doniosłym dla naszej dziedziny wydarzeniem było ukazanie się w ramach *Systemu Prawa Prywatnego*, tomów 20A, 20B i 20C, obejmujących prawo prywatne międzynarodowe, pod redakcją M. Pazdana.

Ukazały się także opracowania komentarzowe poświęcone obowiązującym w Polsce normom kolizyjnym prawa prywatnego międzynarodowego, pod red. J. Poczobuta (2017) i pod red. M. Pazdana (2018).

Odnotować należy również ukazywanie się czasopisma „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” (Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach).

§ 3. Źródła prawa prywatnego międzynarodowego

Literatura: 1. **Zagadnienia ogólne:** A. Całus, *Międzynarodowy Instytut Unifikacji Prawa Prywatnego*, KPP 1999/1; J. Ciszewski, *Aktualne zagadnienia dotyczące umów w obrocie prawnym w stosunkach między Polską a innymi państwami (sukcesja umów przez nowe państwa, nowe umowy i zakres terytorialnego zastosowania)*, KPP 1994/2; J. Ciszewski, *Obrót prawny z zagranicą. Zbiór umów międzynarodowych*, Sopot 1997; tenże, *Obrót prawny z zagranicą. Zbiór umów międzynarodowych*, t. 1 i 2, Sopot 2003; J. Ciszewski, *Obrót prawny z zagranicą w sprawach cywilnych i karnych*, Warszawa 2010; M. Czepelak, *Umowa międzynarodowa jako źródło prawa prywatnego międzynarodowego*, Warszawa 2008; E. Kamarad, *Nowa ustawa prawo prywatne międzynarodowe z 4 lutego 2011 r. – analiza podstawowych regulacji*, NPN 2011/1; A. Kalisz, *Wykładnia i stosowanie prawa wspólnotowego*, Warszawa 2007; R. Kwiecień, *Miejsce umów międzynarodowych w porządku prawnym państwa polskiego*, Warszawa

2000; K. Lenaerts, *La vie après l'avis: Exploring the principle of mutual (yet not blind) trust*, CMLR 2017/3(54); M. Masternak-Kubiak, *Przestrzeganie prawa międzynarodowego w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Kraków 2003; P. Marcisz [w:] *System Prawa UE*, t. 1; A. Mączyński, *O potrzebie, zakresie i sposobie reformowania polskiego prawa prywatnego międzynarodowego* [w:] *Księga Sołtyśńskiego*; A. Mączyński, *Polskie prawo prywatne międzynarodowe u progu XXI wieku* [w:] *Prawo w XXI wieku. Księga pamiątkowa 50-lecia Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk*, red. W. Czapliński, Warszawa 2006; A. Mączyński, *Przeciwko potrzebie uchwalenia nowej ustawy – Prawo prywatne międzynarodowe*, „Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych” 2009/1; M. Niedźwiedź, P. Mostowik, *Wspólnota Europejska jako strona umów międzynarodowych w dziedzinie prawa prywatnego międzynarodowego. Uwagi na tle opinii Trybunału Sprawiedliwości WE w sprawie 1/03, PWPMEiP* 2009/1; L. Ogiegło [w:] *Między. Pr. Handl.* 2013; J. Pazdan, *Rozporządzenie Rzym II – nowe wspólnotowe unormowanie właściwości prawa dla zobowiązań pozaumownych*, PPPM 2009/4; J. Pazdan, *Rozporządzenie Rzym I – nowa wspólnotowa kolizyjnoprawna regulacja zobowiązań umownych*, PPPM 2009/5; J. Pazdan [w:] *System*, t. 20B; M. Pazdan, *Poszukiwanie właściwego sądu i właściwego prawa po 1 maja 2004 r.*, *Rej.* 2004/3–4; M. Pazdan, *O potrzebie uchwalenia nowej ustawy – Prawo prywatne międzynarodowe*, „Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych” 2009/1; M. Pazdan, *Nowa polska ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym*, PiP 2011/6; S. Prechal, *Mutual Trust before the Court of Justice of the European Union*, *European Papers* 2017/1; Przybyłowski 1964; Przybyłowski 1966; M. Safjan [w:] *System*, t. 1; C. Sawicz, *Obrót prawny z zagranicą*, Zielona Góra 1992; M. Szpunar, *Promocja towarów w prawie wspólnotowym*, Kraków 2002; M. Szpunar, K. Pacuła, *Forum of necessity in family law matters within the framework of EU and international law*, PPC 2021/4; P. Twardoch, M. Pazdan, M. Szpunar [w:] *System*, t. 20A, § 3; J. Wędrychowska, *Członkostwo w Unii Europejskiej a polskie prawo prywatne międzynarodowe* [w:] *Nowe tendencje w europejskim prawie gospodarczym*, red. A. Kołtunowska, W. Maciejewski, A. Zawidzka, Warszawa 2009; M. Wiącek [w:] *Konstytucja RP*, t. 2, *Komentarz. Art. 87–243*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016; K. Wójtowicz, *Prawo międzynarodowe w systemie źródeł prawa RP* [w:] *System źródeł prawa w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej materiały XLII Ogólnopolskiej Konferencji Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego, Nałęczów, 1–3 czerwca 2000*, red. M. Granat, Lublin 2000; K. Zawada, *O projekcie nowej kodyfikacji prawa prywatnego międzynarodowego*, KPP 2006/4; A. Zieliński, *Obrót prawny z zagranicą w sprawach cywilnych i karnych*, Warszawa 1983.

2. Zbiory źródeł prawa prywatnego międzynarodowego: J. Basedow, G. Rühl, F. Ferrari, P. de Miguel Asensio (red.), *Encyclopedia of Private International Law*, Cheltenham 2017; A. Dutta, W. Wurmnest, *European Private International Law and Member State Treaties with Third States The Case of the European Succession Regulation*, Cambridge 2019; M. Ferid, K. Firsching, *Internationales Erbrecht*, red. H.-J. Heusler, München (począwszy od 1955 r.), obecnie pod red. R. Hausmann; W. Riering, *IPR-Gesetze in Europa. Textausgabe in Originalsprache mit deutschen Übersetzungen*, München 1997; Z. Knypl, Z. Szczurek, J. Urban, *Przepisy i informacje z zakresu obrotu prawnego z zagranicą*, Sopot 1995; J. Kropholler, H. Krüger, W. Riering, J. Samtleben, K. Siehr, *Aussereuropäische IPR-Gesetze*, Hamburg–Würzburg 1999; A.N. Makarov, *Quellen des internationalen Privatrechts. Nationale Kodifikationen*, Tübingen 1978; A. Mączyński, J. Skąpski, *Wybór źródeł polskiego prawa prywatnego międzynarodowego*, Warszawa 1983; A. Mączyński, A. Proksa, J. Skąpski, *Materiały pomocnicze do nauczania prawa prywatnego międzynarodowego*, Kraków 1990; J. Pisuliński, *Europejskie prawo cywilne*, Warszawa 2009; J. Poczubot, *Kodyfikacje prawa prywatnego międzynarodowego*, Warszawa 1991; J. Poczubot, *Niemieckie prawo prywatne międzynarodowe*, KPP 2001/2.